

RÓMOVIA SÚ NA SLOVENSKU UŽ 700 ROKOV; ICH POČET, ROZMIESTNENIE A VZŤAH K VYBRANÝM SPOLOČENSKÝM JAVOM

Pavol Korec, Pavol Ďurček, Vladimír Bačík

*Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra ekonomickej a sociálnej geografie, demografie a územného rozvoja,
e-mail: pavol.korec@uniba.sk, pavol.durcek@uniba.sk, vladimir.bacik@uniba.sk*

Abstract: Seven hundred years have passed since the first written mention of the presence of Roma in Slovakia was appeared. Many professional and scientific studies and articles have been written about their life in Slovakia. In the past seven hundred years, much attention has been paid to their assimilation into society and their integration into the country's economic life. In particular, the efforts of Empress Maria Theresa and her son Joseph II in the 18th century and the efforts of the government in Czechoslovakia in the 1950s to 1970s should be mentioned. In this contribution, we addressed three still relevant questions related to the life of Roma in Slovakia. The first is the assessment of their number, while we note official population censuses and unofficial censuses, using basic statistical methods. The second is the assessment of their distribution in Slovakia and its changes in the past 130 years. In addition to standard statistical and cartographic methods, we used a special statistical and cartographic procedure in the contribution to evaluate this phenomenon, by which we analysed the spatial stability of the distribution of the Roma population. The third evaluated question is the assessment of the relationship between the distribution of Roma (Roma population) and selected social, economic and demographic phenomena, while we use the method of correlation between two variables, which we also supplement with regression analysis, specifically its linear variant. In addition to confirming some previously published knowledge, the results of our study also presented new knowledge about the observed phenomena.

Keywords: Roma, inhabitants of the Roma ethnicity, Slovakia, number of Roma, distribution of Roma, social, economic and demographic characteristics

1 ÚVOD

K tomu prečo je teraz aktuálne písať o Rómoch na Slovensku, o ich počte, priestorovom rozmiestnení a ich vzťahu k vybraným spoločenským javom nás viedli, ako geografov, dva dôvody. Prvým je skutočnosť, že v roku 2022 je tomu presne 700 rokov čo sa objavila prvá písomná zmienka o Rómoch na území Slovensku, keď richtár mesta Spišská Nová Ves Ján Kunch v roku 1322 zapísal do kroniky, že

v lesoch na majetku rodiny Mariássyovcov sa potulujú nejakí noví ľudia, ktorí sú počerní, neupravení a pohybujú sa vo väčších skupinách (Matlovič, 2005; Korim, 2009 i iní). Korim (2009) ďalej udáva, že v roku 1406 bolo vydané prvé ucelené dielo (monografia) o Rómoch na území bývalého Uhorska, ktorú napísal Samuel Augustiny ab Hortis, evanjelický kňaz zo Spiša. Áno, Rómovia žijú na Slovensku už 700 rokov a je už 616 rokov odvtedy, čo autor pochádzajúci z územia dnešného Slovenska napísal prvé súborné dielo o Rómoch.

Druhým dôvodom je fakt, že pri sčítaní obyvateľstva v roku 2021 si mohli občania na Slovensku po prvý krát po roku 1989 uvádzať prvú národnosť i druhú národnosť. Rozsiahle diskusie vyvolávali v odbornej komunite v súvislosti so zisťovaním počtu Rómov na Slovensku pochopiteľne už aj sčítania obyvateľstva v rokoch 1991, 2001 a 2011. Je zrejmé, že počet obyvateľov Slovenska prihlásených k rómskej národnosti, teda „istých“ Rómov v uvedených rokoch sčítania, bol veľmi podhodnotený v porovnaní so skutočným počtom obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku. Oficiálne počty Rómov z týchto sčítaní sú známe, 75 802, 89 920 a 105 738 v poradí vyššie uvedených rokov a indexy rastu 2001/1991 – 1,186 a 2011/2001 – 1,176 sú porovnateľné a demograficky zdôvodniteľné. Pri sčítaní z roku 2021 si ako prvú národnosť uviedlo rómsku národnosť 67 179 občanov Slovenska a ako druhú si ju uviedlo 88 985 občanov Slovenska. Index rastu 2021/2011 podľa prihlásenia k prvej národnosti je len 0,635. Ak by sme „spojili“ občanov, ktorí si uviedli rómsku národnosť ako prvú alebo druhú, dostali by sme hodnotu 156 164, pričom index rastu 2021/2011 je v tomto prípade 1,477. Obidva uvedené indexy rastu 2021/2011, 0,635 – len prvá národnosť a 1,477 – prvá aj druhá národnosť, sa „vymykajú“ z trendov rokov sčítania 1991, 2001 a 2011.

Získanie spoľahlivých dát o počte a priestorovom rozmiestnení obyvateľov rómskeho etnika, prípadne Rómov, bolo a je takmer vždy spojené s mnohými problémami. Na Slovensku je v tomto smere podľa viacerých odborníkov dôležitá aj istá terminologická nevyjasnenosť v otázke vnímania Rómov (Vaňo, 2001; Matlovič, 2005; Mann et al., 2006; Marcinčin a Marcinčinová, 2009 i iní). Uplatňovanie základného ústavného práva občanov Slovenskej republiky v oblasti štatistického zisťovania viedlo k tomu, že po roku 1989 u nás nejestvujú prakticky žiadne relevantné štatistiky o etnickom zložení obyvateľov (Vaňo, 2001) a to aj napriek tomu, že pomoc obyvateľom rómskeho etnika, ktorá je prakticky trvale deklarovanou súčasťou vládnych politík po roku 1993, by mala primárne vychádzať z poznania jeho početnosti.

K prihlasovaniu sa občanov rómskeho etnika na Slovensku k rôznym národnostiam upozornili na základe výsledkov sčítania v roku 1991, keď sa občania Slovenska mohli po 40 rokoch prvýkrát prihlásiť k rómskej národnosti, už Anderle (1994), Finingerová (1994) i iní. Podľa Fibingerovej (1994) sa v roku 1991 prihlásilo k rómskej národnosti 29,2 % občanov rómskeho etnika, 55,4 % sa ich prihlásilo k slovenskej, 14,2 % k maďarskej, 0,4 % k českej a 0,8 % k ostatným národnostiam.

Predložený príspevok si kladie tri pomerne jednoduché ciele. Po prvé, chceme poukázať na vývoj počtu obyvateľov rómskeho etnika (tento termín budeme používať pri neoficiálnych súpisoch), resp. Rómov (tento termín budeme používať pri vý-

sledkoch oficiálnych sčítaní obyvateľstva) žijúcich na území Slovenska. Súčasťou tohto cieľa je aj teoretická konštrukcia národnostnej štruktúry obyvateľstva Slovenska v roku 2021. Po druhé, chceme analyzovať zmeny v priestorovom rozmiestnení Rómov, resp. obyvateľov rómskeho etnika, na Slovensku, so zámerom zistiť, či sú nejaké pozorovateľné trendy zmeny ich rozmiestnenia, k čomu má slúžiť aj analýza priestorovej stability rozmiestnenia rómskej populácie. Tretím cieľom je zhodnotenie vzťahu rozmiestnenia Rómov, resp. obyvateľov rómskeho etnika, k niektorým základným spoločenským javom.

Na záver stručného úvodu si dovoľíme poznamenať, že rešpektujúc veľký význam etnografických, sociologických, historických, demografických a aj výskumných prác iného odborného zamerania na rómske etnikum, považujeme aj geografické štúdie sústreďujúce sa na vývoj počtu obyvateľov rómskeho etnika, jeho priestorové rozmiestnenie a jeho vzťahy k základným sociálno-ekonomickým fenoménom za mimoriadne dôležité. Súčasná početnosť rómskeho etnika na Slovensku, jeho mimoriadne koncentrácie vo vybraných regiónoch Slovenska a problémy jeho dnešného zapojenia sa do spoločenského života na Slovensku, evokujú požiadavku prijímať k zlepšeniu súčasného stavu reálnejšie opatrenia s aktívnym zapojením samotných Rómov.

2 ZHODNOTENIE ZÁKLADNEJ LITERATÚRY

Určite prvou prácou, ktorú je vhodné si pozrieť, či sa zameriavame na historický, etnografický, sociologický alebo geografický výskum rómskeho etnika na Slovensku, je práca Horváthovej (1964). Je to zaslúžene najcitovanejšia práca o Rómoch na Slovensku, nielen preto, že je priekopníckou ucelenou vedeckou prácou k tejto téme u nás, ale hlavne preto, že je to všestranná a podrobná výskumná práca o všetkých základných aspektoch života Rómov na území Slovenska.

Zaujímavú poznámku, aj v kontexte prvej písomnej zmienky o prítomnosti Rómov na území dnešného Slovenska a vývoju vzťahu majoritnej populácie k Rómom, uviedol Hancock (2005), keď hovorí, že Rómovia pri príchode do Európy boli tmaví. Hancock (2005) ďalej poznamenáva, že aj cirkev posudzovala prvých Rómov, hovoríme o 14. – 15. storočí, negatívne, pretože stredoveká kresťanská doktrína spájala svetlo s čistotou a temnotu s hriechom. Najstaršie cirkevné záznamy dokumentujúce príchod Rómov na Slovensko sa zmieňujú o ich tmavej pokožke, ktorá údajne svedčí o ich skazenosti. Hoci spojitosť medzi temnotou a zlom bola čisto metaforická, jej účinky na život Rómov boli nepríjemné.

Na problém nepoznania presného počtu Rómov, resp. obyvateľov rómskeho etnika, na Slovensku poukazuje celý rad autorov (Danihel a Karika, 1995; Vaňo, 2001; Kozmová, 2004; Matlovič, 2005; Matlovičová et al., 2012; Šprocha, 2014; Šuvada, 2015; Šproch a Ďurček, 2017; Ravasz et al., 2020 i iní). Tento problém sa často rieši tým, že autori uvádzajú pomerne veľké rozpätie ich počtu pre daný interpretovaný rok, pričom autori pri odhadoch často počet Rómov nadhodnocujú. Kozmová (2004) napr. uvádzala, že na začiatku tretieho milénia žilo na Slovensku 300

až 350 tisíc Rómov. Vzhľadom na predchádzajúci vykonaný súpis (1989) sa nám zdá tento odhad dobrý. Zahraniční autori však najčastejšie citujú prácu Liégeois (1995), ktorý odhadol, že už v polovici 90. rokov minulého storočia bolo na Slovensku približne 500 tisíc Rómov, čo považuje väčšina našich autorov za nadhodnotené. Demograf Vaňo (2001) vo svojej práci uvádzal, že počet Rómov na Slovensku sa v roku 2000 pohyboval s veľkou pravdepodobnosťou v rozpätí 360 až 365 tisíc. Tento odhad sa nám zdá, hlavne vzhľadom na spomínaný súpis Rómov z roku 1989, „jemne“ preexponovaný. Vaňo (2001) vo svojej práci aj uviedol, že autori sa v odhadoch počtu Rómov žijúcich na Slovensku v roku 2000 pohybujú v neuveriteľne veľkom rozpätí od 200 tisíc až po 800 tisíc osôb. Dôležitá je preto poznámka uvedeného autora, že extrémne nízke a extrémne vysoké odhady, teda odhady pod 300 tisíc a nad 500 tisíc osôb, nerešpektujú demografické zákonitosti a z tohto dôvodu nie sú reálne a akceptovateľné.

Jednu z prvých prác v postkomunistickom Slovensku, veľmi erudovanú štúdiu o rómskom obyvateľstve na Slovensku, publikovala už spomínaná Fibingerová (1994), kde poukázala na niektoré špecifiká rómskeho obyvateľstva, s ktorými sa bude musieť nový štát vysporiadať. Uvádza: „Špecifiká rómskeho obyvateľstva, najmä v súvislosti s jeho ekonomickou aktivitou, kvalifikáciou, ako aj sociálnymi potrebami vytvára situáciu (najmä na východnom Slovensku), ktorej bude potrebné venovať pozornosť aj po ekonomickej stránke. Týka sa to tak vytvárania vhodných pracovných príležitostí a budovania špeciálnych zariadení občianskej vybavenosti (osobitné školy, detské domovy a pod.), ako aj vytvárania podmienok pre bývanie rómskeho obyvateľstva”. V kontexte sú súčasťou ekonomickou aktivitou rómskeho obyvateľstva je zaujímavá informácia Fibingerovej (1994) o zamestnaní, resp. o spôsobe ako si Rómovia zabezpečovali v minulosti prostriedky na obživu. Uvedená autorka uvádza, že v Košickej župe sa v roku 1924 z miestnych Rómov v produktívnom veku živilo remeslom a drobnou výrobou 6,54 % osôb, hudobnou činnosťou 8,27 % osôb, kónským handlovaním a priekupníctvom 0,92 % osôb, námedznou služobnou prácou 83,65 % a inými zdrojmi obživy 0,76 % osôb.

Aj Hajko (2015) uvádza, že Rómovia si na konci 19. storočia nachádzali „zamestnanie“ vo viacerých aktivitách, pričom uprednostňovali kováčstvo a muzikantsvo, ale pracovali aj ako príležitostní poľnohospodárski robotníci, priekupníci s koňmi, slúžky a sluhovia, nádenníci a pretrvávalo aj žobranie. Rómovia si v minulosti takto nachádzali miesto v spoločnosti, živilí sa tradičnými rómskymi povolaniami, ktoré vtedajšia spoločnosť potrebovala a ktoré však Rómom ponechávali určitú slobodu.

V súvislosti s dnešnými problémami spojenými s ekonomickou aktivitou Rómov, resp. s jeho zamestnaním, je potrebné upozorniť na dve skutočnosti. Prvou je fakt, že v polovici 20. rokov minulého storočia žilo na území Slovenska necelých 65 tisíc obyvateľov rómskeho etnika. Slovensko bolo v tomto období, prakticky celé obdobie medzi dvomi svetovými vojnami, agrárnou krajinou, s rozšírenou remeselnou výrobou a málo rozvinutým priemyslom. Pre relatívne nízky počet Rómov boli v tom čase vhodné podmienky, vrátane rozdrobeného roľníctva, ako si zaobstarať obživu. Fibingerovou (1994) uvedených 83,65 % obyvateľov, ktorí sa živilí námedz-

nou služobnou prácou jasne ukazuje, že pre rómske obyvateľstvo bolo jeho nepravidelné najímanie na sezónne práce, resp. na krátkodobú výpomoc v domácnostiach vhodným prostriedkom na zabezpečenie si obživy. Vývoj po roku 1948 spojený so silnou industrializáciou Slovenska, výrazne limitoval pôvodné rómske remeslá a aj kolektivizácia poľnohospodárstva obmedzila možnosť sezónnych námedzných prác. Tento vývoj vygeneroval „problém“ možného zamestnávania rómskeho obyvateľstva. Šrámková (2006), už v kontexte so zmenami po roku 1989, uviedla, že aj spoločenské zmeny po roku 1989 nadpriemerne postihli práve rómsku komunitu. Druhou skutočnosťou, ktorá je v pozadí nezamestnanosti Rómov, je samotný dynamický rast ich počtu na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. V roku 1970 žilo na Slovensku podľa neoficiálnej evidencie obcí už 159 275 rómskeho obyvateľstva, v roku 1980, takisto podľa neoficiálnej evidencie obcí bola ich početnosť už 199 853 a v roku 1989 bol jeho počet 253 943. Nemusíme podrobne rozoberať dôvody keď skonštatujeme, že vývoj po roku 1989, resp. po 1. januári 1993, situáciu s možnosťami ekonomickej aktivity stále početnejšieho rómskeho obyvateľstva na Slovensku nezlepšil, ba dokonca zhoršil (Matlovič, 2005; Marcinčin a Marcinčinová, 2009; Zachar Podolinská et al., 2015 a iní).

Všeobecne známa je snaha Márie Terézie a Jozefa II. o asimiláciu Rómov s miestnym obyvateľstvom. Cisárovná vydala v roku 1761 príkazy o spôsobe emancipácie Cigánov, ktorých konečným cieľom mala byť ich rýchla asimilácia s ostatným poddanými. Týmito príkazmi sledovala Mária Terézia viac cieľov. Ako uvádza Horváthová (1964) nariadenia Márie Terézie a Jozefa II. vychádzali zo snahy vyjsť v ústrety feudálom a zvýšiť ich príjmy získaním ďalších poddaných. Nariadenia, v ktorých sa prikazuje, že Cigáni majú prestať kočovať, že si majú postaviť riadne domy, že sa majú živiť najmä roľníckou prácou alebo vyučiť sa riadnym remeslám, že deti majú navštevovať školy, chodiť riadne oblečené, že sa majú dôsledne presadzovať otázky hygieny i iné, boli podľa Horváthovej (1964) „teoreticky“ správne. V praxi sa však stretávali tieto nariadenia s viacerými prekážkami, s ktorými sa nepočítalo. Okrem samotnej neochoty Rómov meniť svoj spôsob života, problémom bol aj postoj feudálov k nariadeniam o asimilácii Rómov. Ako uvádza Horváthová (1964), že hoci sa ciele asimilačnej politiky oboch panovníkov nepodarilo splniť, treba hodnotiť ich snahu smerujúcu k asimilácii Cigánov kladne.

Za pozornosť však stojí skutočnosť, že nariadenia Márie Terézie a Jozefa II. boli vydané pred 260 rokmi. V uplynulých 260 rokoch sa snaha o asimiláciu Rómov a ich začlenenie do spoločnosti v Uhorsku, resp. v Československu po roku 1918 a na Slovensku po roku 1993 niekoľko krát zopakovala. Veľmi intenzívna bola táto snaha najmä v období socialistického Československa, hlavne snaha o rozptyl o asimiláciu Rómov v rokoch 1965-1971 (Jurová, 1993, 2002; Zachar Podolinská et al., 2015 a iní). Aj po vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 bolo prijatých rad dokumentov s cieľom riešiť chudobu Rómov. Napr., vláda Dzurindu prijala v roku 2003 koncepciu „Základné tézy koncepcie politiky SR v integrácii rómskych komunít“, vláda Fica prijala v roku 2008 materiál „Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike, solidarita – integrita – inklúzia 2008 – 2013“, v Národnom strategickom referenčnom rámci SR na obdobie 2007 až 2013

sa vytvoril priestor na riešenie problematiky marginalizovaných rómskych komunít prostredníctvom samostatnej horizontálnej priority a iné (Hajko, 2015). A prakticky všetky tieto dokumenty chceli dosiahnuť to, čo chceli dosiahnuť už Mária Terézia a Jozef II. pred 260 rokmi, že „Cigáni sa majú živiť najmä roľníckou prácou (dnes možno dodať priemyselnou, stavebnou alebo prácou v službách) alebo vyučiť sa riadnym remeslám, že deti majú navštevovať školy, chodiť riadne oblečené, že Cigáni majú dôsledne presadzovať otázky hygieny, že Cigáni majú mať zabezpečené dôstojné bývanie a zdravotnú starostlivosť, ako aj riešenia niektorých ďalších problémov“. Tieto ciele sú prakticky v nezmenenej podobe nanajvýš aktuálne aj dnes.

Otázkou počtu Rómov na Slovensku, prípadne vývojom ich počtu, ako aj spôsobmi zisťovania počtu Rómov, sa zaoberalo nespočetne veľa autorov. Do pozornosti sme už v jednej zo svojich predchádzajúcich prác (Korec et al., 2005) odporučili dve práce, Podolák (2000) a Vaňo a Haviarová (2002). Považujeme za vhodné upozorniť na niektoré dôležité fakty z uvedených prác vo vzťahu k snahe čo najpresnejšiemu zisteniu počtu Rómov na Slovensku.

Vaňo a Haviarová (2002) vo svojej práci uvádzajú, že pomerne presné údaje o počte Rómov na Slovensku sa získali v období socialistického Československa pri oficiálnych sčítaniach obyvateľstva v rokoch 1970 a 1980. V týchto rokoch, ako je všeobecne známe, štát síce oficiálne neuznal existenciu rómskej národnosti, ale počas sčítaní sa osobitne získavali údaje za etnickú skupinu rómskeho obyvateľstva. „O príslušnosti občana k rómskemu etniku rozhodoval sčítací komisár na základe evidencie národných výborov a na základe vlastného posúdenia. Pri posudzovaní školených komisárov sa ako kritériá zisťovania osoby patriacej k rómskemu etniku brali do úvahy viaceré skutočnosti, hlavne spôsob života, úroveň bývania, materinský jazyk, životná úroveň, antropologické znaky a aj iné“ (Vaňo a Haviarová, 2002). Ako uvádzali už vtedy autori zodpovední za sčítanie obyvateľov rómskeho etnika, predpokladá sa, že pri týchto zisťovaniach sa nezachytili všetci Rómovia, nezachytilo sa asi 15 % všetkých Rómov.

Evidencie národných výborov v 70. a 80. rokoch minulého storočia nadväzovali na súpisy Rómov robené v 50. a 60. rokoch a slúžili ako podklady na vyplácanie sociálnych dávok a aj ako pomôcka pri organizovaní sociálnej starostlivosti o Rómov. Posledná takáto evidencia v rámci socialistického Československa bola urobená v septembri roku 1989, pričom vtedy bolo na Slovensku zaevidovaných už uvedených 253 943 Rómov. Ani táto evidencia však nezachytila všetkých Rómov, zahrnula len tých, ktorí poberali niektorú formu sociálnej pomoci. Ako uvádzajú Vaňo a Haviarová (2002), posledným „oficiálnym“ údajom o počte príslušníkov rómskeho etnika na Slovensku pred vznikom Slovenskej republiky je odhad Štatistického úradu SR z roku 1990, podľa ktorého žilo na území nášho Slovenska 263 337 osôb rómskeho etnika.

Gehrerová a Kerekes (2022) poukázali na prakticky neriešiteľnú situáciu so zistením koľko Rómov na Slovensku žije. Na príklade dvoch obcí, Trenč a Stráne pod Tatrami ukázali na obrovské rozdiely medzi počtom osôb, ktoré sa pri oficiálnom sčítaní v roku 2021 prihlásili k rómskej národnosti a počtom osôb rómskeho etnika

ako bolo získané splnomocnencom vlády pre atlas rómskych komunit v roku 2019. V obci Trenč, ktorí leží v okrese Lučenec sa z 558 obyvateľov obce pri sčítaní obyvateľov v roku 2021 k rómskej národnosti ako k prvej národnosti prihlásilo 6 osôb a ďalších 10 osôb rómsku národnosť uviedlo ako svoju druhú národnosť, čo predstavuje spolu 2,87 % obyvateľov obce. Ľudia, ktorí dedinu poznajú, by boli z tohto výsledku pravdepodobne veľmi prekvapení. Splnomocnenec vlády pre rómske komunity zistil, že v roku 2019 žilo v Trenči až 519 obyvateľov rómskeho etnika, teda 93,01 % obyvateľov obce?! Podobne v obci Stráne pod Tatrami, ktorá leží v okrese Kežmarok, žilo podľa zisťovania rómskym splnomocnencom v roku 2019 1 907 obyvateľov rómskeho etnika, pričom v obci žije celkovo 2016 obyvateľov. V oficiálnom sčítaní v roku 2021 však rómsku národnosť ako svoju prvú národnosť uviedlo len 94 obyvateľov obce, ako svoju druhú národnosť len 56. Spolu teda 150 Rómov, predstavuje len 7,44 % obyvateľov obce, pričom podľa zisťovania rómskym splnomocnencom žije v Stránach pod Tatrami až 94,59 % obyvateľov rómskeho etnika.

Celoslovenský rozdiel medzi počtom Rómov pri sčítaní obyvateľov v roku 2021 a počtom obyvateľov rómskeho etnika v najnovšom Atlase rómskych komunit z roku 2019 je takmer trojnásobný (Ravasz et al., 2020). Kým atlas z roku 2019 udáva, že na Slovensku žije minimálne 417 535 obyvateľov rómskeho etnika, pri sčítaní sa v roku 2021 k rómskej národnosti, ako sme už uviedli, prihlásilo, v 1. aj 2. národnosti spolu, len 156 164 Rómov. Porovnaním týchto dvoch čísiel vychádza, že k rómskej národnosti (prvá aj druhá národnosť spolu) sa v roku 2021 prihlásilo približne len 37,40 % obyvateľov rómskeho etnika. Podľa autorov Atlasu rómskych komunit 2019 bol, vzhľadom na použitú metodiku, počet obyvateľov rómskeho etnika v roku 2019 na Slovensku vyšší, samotní autori odhadli ich počet na hodnotu 450 000 (Ravasz et al., 2020).

Džambazovič a Jurásková (2002) pri hodnotení ekonomického vylúčenia Rómov/obyvateľov rómskeho etnika konštatujú, že u Rómov je možné identifikovať viacero skutočností, ktoré vytvárajú ich marginalizované postavenie na trhu práce. Za dve považujú neustále klesajúcu vzdelanostnú a kvalifikačnú štruktúru rómskeho etnika a prítomnosť skrytej diskriminácie voči rómskemu národu zo strany majority, respektíve zamestnávateľov. Rómovia majú povest' nespoľahlivých pracovníkov, bez pracovnej morálky, disciplíny a motivácie. Dôležitá je aj všeobecne akceptovaná poznámka uvedených autorov, že rozpad systému všeobecnej pracovnej povinnosti a administratívne riadenej pracovnej integrácie po roku 1989 spôsobil, že už aj tak marginalizované postavenie Rómov na trhu práce sa v dôsledku trhovej súťaže ešte viac prehĺbilo. V podobnom duchu sa vyslovili viacerí autori (Fal'án et al., 1995; Mann, 1992; Hanzelová, 2000; Vašečka, 2001; Valná, 2002 a iní).

V súvislosti s vysokou mierou nezamestnanosti a hlavne dlhodobej nezamestnanosti obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku, zdôrazňuje Loran (2002) skutočnosť, že veľký počet rómskych osídlení, a teda aj veľký počet obyvateľov rómskeho etnika, sa nachádza v okresoch so slabým ekonomickým potenciálom, ktoré sa vyznačujú najmä nízkym stupňom urbánneho rozvoja, nevyhovujúcou odvetvovou

štruktúrou ekonomiky, jej nízkou diverzifikáciou, nízkym prílevom priamych zahraničných investícií, infraštruktúrnou poddimenzovanosťou, zlou dopravnou dostupnosťou, nízkou vzdelanostnou úrovňou obyvateľstva a inými negatívnymi črtami. V závere príspevku autor sumarizuje svoje zistenia. Za pozornosť určite stojí jeho upozornenie, že trh práce je na Slovensku dlhodobo poznačený výraznými regionálnymi rozdielmi a štát doteraz nenašiel nástroje na „demarginalizáciu“ dotknutých okresov, že vzdelanostná a kultúrna vyspelosť väčšiny obyvateľov rómskych osád sa neposunula vpred súčasne s rozvojom spoločnosti ako takej, takže sa nachádza na úrovni 50. rokov minulého storočia, že je stále evidentný vysoký stupeň negatívnych postojov voči Rómom bez ohľadu na kvalitu a spôsob ich života. Autor uvádza, že podľa výskumov až 85 % nerómov je voči nim negatívne naladených. Konštatovanie Lorana (2003), že rómska minorita na Slovensku sa nachádza v civilizačnom úpadku, čo potvrdili exaktné národné i medzinárodné štúdie.

Otázky spojené s obyvateľmi rómskeho etnika na Slovensku, ako sme už uviedli niekoľkokrát skôr, sú pre geografov veľmi atraktívne. Nedávno veľmi dobre zhodnotili prínos slovenskej geografie do výskumu rómskeho etnika na Slovensku vo svojej práci Šuvada a Slavík (2016). Kandráčová (2002) v jednej so svojich skorších prác veľmi prehľadne ukázala potrebné smery zamerania geografického výskumu na rómske etnikum na Slovensku, pričom jej ďalšie práce boli prínosom pre poznanie rómskej otázky na lokálnej, miestnej i regionálnej úrovni (Kandráčová, 2007, 2010 i iné). Komplexne zhodnotil život Rómov na Slovensku, aj v historickom kontexte, Matlovič (2005). Nezanedbateľný je určite prínos geografických prác aj pre poznanie demografického správania rómskeho etnika na Slovensku, pričom v spoluautorstve s kolegami z Infostatu publikovali niekoľko zásadných prác tohto zamerania (Bleha, 2011; Šprocha, 2014; Šprocha a Ďurček, 2016; Šprocha a Bleha, 2018 i iné).

3 VÝVOJ POČTU RÓMOV/OBYVATEĽOV RÓMSKEHO ETNIKA

Šprocha a Ďurček (2017) vo svojej práci uvádzajú: „Do 18. storočia nepoznáme žiadnu súpisovú akciu, ktorá by svoju pozornosť špeciálne venovala Rómom, alebo v ktorej by sa zvlášť zisťovali osoby rómskeho pôvodu na Slovensku. Prvé sčítacie akcie tohto charakteru na území dnešného Slovenska sa realizovali až v prvej polovici 18. storočia. Išlo o lokálne akcie, ktoré boli uskutočnené v rôznych rokoch a pravdepodobne aj odlišnou metodikou. Prvou bol súpis Rómov z Tekovskej a Šarišskej stolice z roku 1725 a o niečo neskôr (1766) zo Zvolenskej stolice“. Zmena v prístupe k problémom rómskeho obyvateľstva nastala podľa citovaných autorov po nástupe Márie Terézie k moci v roku 1740. Hlavným nedostatkom prvých vykonaných súpisov v Uhorsku bolo, že nepochádzali z jedného roku a nezachovali sa zo všetkých stolíc na území dnešného Slovenska. Za súpis, ktorý celkom dobre vykonal sčítanie Rómov v Uhorsku sa považuje Bachovský súpis z roku 1857, podľa ktorého sa počet Rómov v Uhorsku pohyboval vtedy na úrovni 140 – 143 tisíc, pričom pre územie dnešného Slovenska môžeme odhadovať približne 11 tisíc Ró-

mov. Od roku 1869, po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867, začína v Uhorsku obdobie moderných sčítaní obyvateľov so všetkými ich prvkami. Etnická skladba obyvateľstva sa stala dôležitou súčasťou už od druhého moderného sčítania v roku 1880. Ešte predtým sa však na území Uhorska uskutočnil v roku 1873 špecializovaný súpis Rómov, podľa výsledkov ktorého malo žiť v Uhorsku približne 214 tisíc Rómov. Údaj pre územie Slovenska sa neuvádzal. Za dôležitý okamih zisťovania koľko Rómov žije na území Slovenska treba považovať začiatok decembra 1892, keď novo vymenovaný minister vnútra Uhorska poveril štatistický úrad úlohou prípravy a následnej aj realizáciou sčítania všetkých Rómov v Uhorsku. Dátumom, kedy sa malo začať so sčítaním bol 31. december 1893. Výsledky sčítania boli publikované už v roku 1895, podľa nich na území Uhorska žilo v roku 1893 spolu 274 940 Rómov čo predstavovalo približne 1,8 % celej populácie Uhorska podľa sčítania 1890. Podľa odhadu založeného na pomerných koeficientoch v prípade žúp presahujúcich súčasné hranice, by mohlo žiť na území dnešného Slovenska žiť v čase sčítania približne 36 500 Rómov. Z celkového počtu Rómov sčítaných v Uhorsku by tak Rómovia na Slovensku tvorili niečo viac ako 13 %. Horváthová (1964) uvádza, že podľa uvedeného súpisu Rómov v Uhorsku žilo v roku 1893 na území Slovenska 36 237 Rómov, čo predstavovalo 1,40 % jeho celkovej populácie.

3.1 Vývoj počtu Rómov/obyvateľov rómskeho etnika podľa oficiálnych sčítaní a neoficiálnych súpisov

Pri poslednom oficiálnom sčítaní obyvateľstva v roku 2011, keď si občania mohli uviesť len jednu národnosť, sa k rómskej národnosti prihlásilo 105 738 obyvateľov, čo predstavovalo 1,96 % z celkovej populácie Slovenska (tab. 1). Oproti predchádzajúcemu sčítaniu obyvateľstva v roku 2001 teda pribudlo na Slovensku 15 818 Rómov a ich podiel na celkovej populácii Slovenska sa zvýšil z 1,67 % na 1,96 %. Keď si uvedomíme, že podiel obyvateľov, ktorí sa prihlásili k rómskej národnosti na celkovom počte obyvateľov Slovenska pri sčítaní v roku 1991 bol 1,44 %, vidíme, že rast podielu bol za uplynulých 20 rokov pomerne pravidelný. Zvádza to k ťažko overiteľnej úvahe, že v rokoch 1991, 2001 a 2011 sa hlásili spravidla k rómskej národnosti ľudia tých istých rodín, pričom sa prirodzeným pohybom zvyšovala početnosť rodinných príslušníkov týchto rodín. Takúto „hypotézu“ potvrdzujú aj indexy rastu. Index rastu počtu obyvateľov, ktorí sa prihlásili k rómskej národnosti za obdobie 2011/2001 bol 1,18, pričom index rastu za obdobie 2001/1991 bol prakticky rovnaký 1,19. Znamená to na jednej strane, že rómska národnosť bola vo všetkých troch sčítaniach obyvateľstva (1991, 2001 a 2011) oficiálne treťou najpočetnejšou na Slovensku, po slovenskej a maďarskej národnosti, ale na druhej strane o počte obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku to veľa nenapovedá.

O probléme hodnotenia počtu Rómov žijúcich na Slovensku podľa oficiálneho sčítania v roku 2021 sme sa už zmienili. Tu upozorníme na dve skutočnosti. Prvou je konštatovanie, že oficiálnou hodnotou o počte Rómov na Slovensku v roku 2021

bude pravdepodobne hodnota 61 179, teda počet Rómov, ktorí si uviedli rómsku národnosť ako prvú v poradí. Tých obyvateľov rómskeho etnika, ktorí si dali rómsku národnosť ako druhú v poradí (88 985 občanov) môžeme síce zaradiť medzi Rómov, ale pri národnostnej štruktúre Slovensku ich nemôžeme uvádzať, lebo počet obyvateľov Slovenska by sa nám automaticky zvýšil o hodnotu 88 985 obyvateľov, ktorí sa ako k prvej národnosti prihlásili najmä k slovenskej a maďarskej národnosti. Druhou skutočnosťou je upozornenie, že ak by sme za počet Rómov na Slovensku v roku 2021 prijali teoretickú, autormi tohto príspevku vypočítanú, hodnotu 121 921 (o metodickom postupe jej získania hovoríme v osobitnej podkapitole), tak aj hodnota podielu Rómov z celkového počtu obyvateľov Slovenska a aj index rastu by vykázali určitú prirodzenú kontinuitu s oficiálnymi rokmi sčítania 1991, 2001 a 2011, teda podiel Rómov z celkového počtu obyvateľov Slovenska by bol v roku 2021 2,24 % a index rastu 2021/2011 by mal hodnotu 1,15 (tab. 1).

Tabuľka 1 Vývoj počtu Rómov na území Slovenska počas oficiálnych sčítaní obyvateľstva

Rok	Počet	Podiel	Index
1921	8 035	0,25	
1930	31 188	0,90	4,313
1991	75 803	1,44	1,161
2001	89 920	1,67	1,186
2011	105 738	1,96	1,176
2021 1.	61 179	1,23	0,635
2021 2.	88 985	1,63	n*
2021 S	156 164	2,86	1,477
2021 T	121 921	2,24	1,153

Zdroj: Horváthová (1964), SOBD 1991, 2001, 2011, 2022

Vysvetlivky:

n* – údaj sa nezisťoval

2021 1. – podľa 1. národnosti, 2021 2. – podľa 2. národnosti

2021 S – spolu 1. a 2. národnosť, 2021 T – podľa teoretickej konštrukcie (tab. 9)

Pozoruhodné, hoci nie nečakané, je pravidelné a pomerne rýchle, zvyšovanie nielen počtu, ale aj podielu obyvateľov rómskeho etnika na celkovom počte obyvateľov Slovenska (tab.2). Keď zoberieme do úvahy neoficiálne súpis, teda údaje o počte obyvateľov rómskeho etnika z uhorskej inventarizácie, evidencií podľa obcí zo socialistického Československa, ako aj posledné výsledky zo sociografického mapovania pre atlasy rómskych komunit, podiel obyvateľov rómskeho etnika sa postupne zvyšoval z 1,40 % v roku 1893 na 2,48 % v roku 1947, 4,81 % v roku 1989,

až na hodnotu 8,24 v roku 2019 (tab. 2). Tento trend zvyšovania podielu obyvateľov rómskeho etnika na celkovej populácii bude najpravdepodobnejšie, teda, prakticky s istotu, pokračovať aj v nasledujúcom období.

Vaňo a Haviarová (2002) vo svojej práci uviedli, že už v roku 2020 by mal počet obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku prekročiť hodnotu 500 000, čo by malo predstavovať asi 9,5 % celkovej populácie štátu. Hodnoty z atlasov rómskych komunit z rokov 2013 a 2019 a desaťročné prírastky obyvateľov rómskeho etnika v období po roku 1947 naznačujú, že v súčasnosti, koniec roka 2022, už pravdepodobne žije na Slovensku pol milióna obyvateľov rómskeho etnika.

Tabuľka 2 Vývoj počtu obyvateľov rómskeho etnika neoficiálnymi zisťovaniami a odhadmi

Rok	Počet	Podiel	Spôsob zisťovania
18. st.	20 000	1,05	maďarský súpis - neoficiálny
1893	36 237	1,40	maďarský súpis - neoficiálny
1927	62 192	2,12	evidencia podľa obcí
1938	60 000	2,05	policajná evidencia
1947	84 438	2,48	evidencia podľa obcí
1955	114 000	3,58	terénny výskum hyg.-epidem. služby
1966	165 006	3,74	evidencia podľa obcí
1967	164 526	3,67	zisťovanie štatistického úradu
1970	159 275	3,52	evidencia podľa obcí v čase oficiálneho SOBD
1980	199 853	4,01	evidencia podľa obcí v čase oficiálneho SOBD
1989	253 943	4,81	evidencia národných výborov
1990	263 337	4,97	odhad Štatistického úradu SR
2000	365 000	6,76	odhad (Vaňo, 2002)
2004	281 379	5,23	súpis pre atlas rómskych komunit
2005	295 000	5,48	odhad (Kalibová)
2010	352 924	6,49	odhad po sčítaní pre atlas rómskych komunit 2013
2013	402 840	7,44	súpis pre atlas rómskych komunit
2019	417 535	7,65	súpis pre atlas rómskych komunit
2019	450 000	8,24	súpis pre atlas rómskych komunit, upravené
2020	515 000	9,43	odhad (Vaňo, 2002)
2025	520 000		odhad Štatistického úradu SR

Zdroj: Horváthová (1964), Podolák (2000), Vaňo (2002), Vaňo, Haviarová (2002), Matlovič a kol. (2012), Mušinka a kol. (2014) Ravasz a kol. (2020); upravené autormi.

Na poklese počtu obyvateľov rómskeho etnika medzi rokmi 1965 a 1970 sa do veľkej miery „podpisala“ snaha vlády ČSSR, ktorá chcela riešiť rómsku otázku na Slovensku presunom rómskeho obyvateľstva zo Slovenska do Čiech. Tento presun reagoval na prevládajúci názor, že neúspechy všetkých predchádzajúcich opatrení pri riešení rómskej otázky idú na vrub vysokej koncentrácie rómskeho obyvateľstva na východnom Slovensku, pričom rozptyl rómskeho obyvateľstva, aj do Čiech, sa javil ako veľmi vhodný spôsob jeho asimilácie (Šebesta, 2003). Z tohto dôvodu prijala vláda ČSSR uznesenie č. 502/1965 Z.z. z 13. 10. 1965 „o odsune a následnom rozptyle Rómov z územia, kde malo toto obyvateľstvo vysokú koncentráciu“. Vláda chcela týmto uznesením, okrem iného, aj zlepšiť možnosti integrácie Rómov do spoločnosti (Jurová 2002). Zaujímavosťou tohto riešenia bola skutočnosť, že pri presunoch Rómov zo Slovenska do Čiech boli vytvorené tzv. „družobné kraje“: „Západoslovenský kraj – Stredočeský a Juhočeský kraj“, „Stredoslovenský kraj – Juhomoravský kraj“ a „Východoslovenský kraj – Severomoravský kraj a Východočeský kraj“. Šprocha a Ďurček (2017) uvádzajú vo svojej práci aj zoznam slovensko-českých družobných okresov vytvorených pre úspešný presun Rómov. Pre veľký počet rómskeho obyvateľstva žijúceho už vtedy v Severočeskom a Západočeskom kraji, mali zostať tieto dva české kraje presunmi „nedotknuté“. Po týchto presunoch, teda rozptyle, sa mala dosiahnuť situácia, že v žiadnej obci ČSSR nemal podiel rómskeho obyvateľstva prekročiť hranicu 5 % (Fraser, 1992).

Do českých krajov malo byť presunutých približne 14 000 slovenských Rómov, pričom v rámci Slovenska malo prísť k rozptylu z východného Slovenska do dvoch zvyšných krajov približne 63 000 rómskeho obyvateľstva. Dôležitým cieľom koncepcie rozptylu rómskeho obyvateľstva bola likvidácia rómskych osád a chatrčí, čo bolo spojené so sťahovaním rómskeho obyvateľstva do miest, kde mali možnosť, okrem iných možností, aj získať zamestnanie, hlavne v priemysle a v stavebníctve. Počas 6 rokov trvania tejto koncepcie (1966 – 1971) bolo zlikvidovaných až 4 750 chatrčí, z ktorých bolo presťahovaných predovšetkým do miest 23 700 Rómov, z ktorých bolo asi len 6 000 zaradených do trvalého zamestnania (Šebesta, 2003). Nedostatok finančných prostriedkov, byrokracia, odpor veľkého počtu miestnych úradov prijať nových Rómov, zlé medzietnické vzťahy medzi majoritou a Rómami brzdili snahu o rozptyl rómskeho obyvateľstva (Fulková, 1994). Aj z týchto dôvodov Uznesenie č. 384/1968 o zrušení „vládneho výboru pre otázky cigánskeho obyvateľstva“ avizovalo neúspech celej koncepcie rozptylu a asimilácie rómskeho obyvateľstva. Uznesenie vlády ČSSR už v roku 1970 odvolalo politiku rozptylu a riadenej asimilácie, na Slovensku sa však táto politika uplatňovala ešte ďalšie 2 roky (Šebesta, 2003).

3.2 Teoretická konštrukcia národnostnej (etnickej) štruktúry obyvateľstva Slovenska v roku 2021

Už v úvode príspevku sme spomínali, že nevieme jednoznačne povedať koľko Rómov, resp. obyvateľov rómskeho etnika žije na Slovensku a aký je ich podiel

z celkového počtu obyvateľov Slovenska. Áno, môžeme sa odvolať na výsledky Atlasu rómskych komunít, v ktorom autori zisťovali počet obyvateľov rómskeho etnika v roku 2019 a na výsledky oficiálneho sčítania obyvateľstva v roku 2021. V úvode sme takisto uviedli „slabé miesta“ týchto výsledkov. Nespomenuli sme však napr. skutočnosť, že ak žilo na Slovensku v roku 2019 minimálne 417 535 obyvateľov rómskeho etnika, potom je počet obyvateľov „slovenského a maďarského etnika“ iný ako udávajú výsledky oficiálneho sčítania z roku 2021. Bolo by aj dobré pozrieť sa aspoň „teoreticky“ čo s tým počtom až 295 558 obyvateľov Slovenska, pri ktorých nebola zistená národnosť v roku 2021, veď to je 5,42 % všetkých obyvateľov Slovenska. Teraz sa pokúsime o teoretickú konštrukciu etnickej štruktúry obyvateľstva Slovenska v roku 2021, pričom sa zameriame len na slovenské, maďarské a rómske etnikum. Je zrejmé, že použitá metodika má „slabé miesta“, ale podľa nás získané výsledky stoja za pozornosť.

Teoretická konštrukcia národnostnej (etickej) štruktúry obyvateľstva Slovenska v roku 2021 vychádza z nasledovných predpokladov:

1. Vychádzame z výsledkov oficiálneho sčítania obyvateľstva na Slovensku v roku 2021 (tab. 3).
2. Počet 295 558 obyvateľov, pri ktorých nebola zistená národnosť v roku 2021 rozdelíme medzi slovenské, maďarské a rómske etnikum podielmi aké dosiahli tieto národnosti pri sčítaní, t. j. slovenská 83,819 %, maďarská 7,745 % a rómska 1,233 %.
3. Predpokladáme, že ak v roku 2019 žilo na Slovensku minimálne 417 535 obyvateľov rómskeho etnika ako bolo získané pre Atlas rómskych komunít 2019, nedopustíme sa veľkej chyby, ak budeme s touto minimálnou hodnotou počítať aj v roku 2021.
4. Predpokladáme, že odhad podielov slovenského, maďarského a rómskeho etnika na počte obyvateľov rómskeho etnika podľa Atlasu rómskych komunít 2019, teda na hodnote 417 535, je rovnaký ako uviedla Fibingerová (1994), t. j. slovenské 55,4 %, maďarské 14,2 % a rómske 29,2 %.

Po „rozpočítaní“ počtu obyvateľov, pri ktorých nebola zistená národnosť pri sčítaní v roku 2021 podľa podielov v roku 2021 pribudlo k slovenskej národnosti 247 678 obyvateľov a k maďarskej 22 758, počet obyvateľov slovenskej národnosti sa týmto zvýšil na 4 815 309 a maďarskej na 444 823 obyvateľov. Zmena počtu obyvateľov rómskeho etnika, k oficiálnej hodnote 67 179 by pribudlo 3 546 obyvateľov je pre cieľ nášho bádania irelevantná (tab. 4).

Ak teda akceptujeme, že na hodnote 417 535 sa podieľa slovenské etnikum 55,4 %, maďarské 14,2 % a rómske 29,2 % potom musíme od doterajšieho počtu obyvateľov slovenskej národnosti odpočítať 231 314 obyvateľov (55,4 % zo 417 535) a od maďarskej 59 290 (14,2 % zo 417 535). Pozoruhodným zistením pri tomto kroku bádania je, že počet občanov, ktorí by sa prihlásili k rómskej národnosti by bol 121 921 a nie 61 179 (1. národnosť), ani 88 985 (2. národnosť) a ani 156 164 (1. + 2. národnosť).

Zaujímavá je v súvislosti s teoretickou hodnotou Rómov v roku 2021, teda s počtom 121 921 už spomínaná skutočnosť, že hodnota podielu Rómov na celkovom

počte obyvateľov Slovenska v rokoch oficiálnych sčítaní 1991, 2001, 2011 a 2021 by mala prirodzený očakávaný rast, t. j. 1,44 %, 1,67 %, 1,96 % a 2,24 % v poradí uvedených rokov a aj hodnota indexu rastu 2001/1991, 2011/2001 a 2021/2011 by mala prirodzený očakávaný mierny pokles, t. j. 1,186, 1,176 a 1,153 v uvedenom poradí (tab. 1).

Záverom nášho zisťovania je teda zaujímavá skutočnosť, že na Slovensku by „malo žiť“ v roku 2021 4 583 911 obyvateľov slovenskej národnosti/slovenského etnika (4 815 309 – 231 314), čo predstavuje 84,12 % všetkých obyvateľov Slovenska, 385 533 obyvateľov maďarskej národnosti/maďarského etnika (444 823 – 59 290), čo predstavuje 7,08 % všetkých obyvateľov Slovenska a 417 535 obyvateľov rómskeho etnika, čo predstavuje 7,66 % všetkých obyvateľov Slovenska (tab. 3).

Tabuľka 3 Výsledky oficiálneho sčítania obyvateľstva v roku 2021 a teoretický počet obyvateľov slovenského, maďarského a rómskeho etnika

národnosť	oficiálny počet	oficiálny podiel	nezistení 295 558	atlas 2019 417 535*	teoretický počet	teoretický podiel
slovenská	4 567 547	83,819	247 678	-231 314	4 583 911	84,120
maďarská	422 065	7,745	22 758	-59 290	385 533	7,075
rómska	67 179	1,233	n	n	417 535	7,662
česká	28 996	0,532	n	n	n	n
rusínska	23 746	0,436	n	n	n	n
ukrajinská	9 451	0,173	n	n	n	n
nemecká	3 318	0,061	n	n	n	n
iná	8 888	0,163	n	n	n	n
nezistená	295 558	5,424	n	n	n	n
ostatní	22 522	0,414	n	n	n	n
spolu	5 449 270	100	n	n	n	98,857

Zdroj: SOBD 2021, upravené autormi

Vysvetlivky:

* počet obyvateľov rómskeho etnika podľa Atlasu rómskych komunít 2019

n – údaj sa nezistoval

Je zrejmé, že obyvateľov rómskeho etnika možno na Slovensku celkom dobre identifikovať najmä podľa antropologických znakov, materinskej reči a spôsobu života. Takáto identifikácia obyvateľov iných etník je už veľmi komplikovaná. Ak pre zjednodušenie našich konštatovaní prijmem, že predkovia dnešných Slovákov prišli na dnešné územie Slovenska niekedy okolo roku 522 a predkovia dnešných Maďa-

rov niekedy okolo roku 922, pričom o prítomnosti Rómov na území dnešného Slovenska máme už spomínaný písomný záznam z roku 1322, tak „Slováci“ sú tu 1500 rokov, „Maďari“ 1100 rokov a „Rómovia“ 700 rokov. Takže nám pravdepodobne nezostáva nič iné, len rešpektovať právo občana Slovenska prihlásiť sa podľa svojho vedomia a svedomia k „svojej“ národnosti.

Tabuľka 4 Teoretický výpočet počtu a podielu obyvateľov slovenského, maďarského a rómskeho etnika v roku oficiálneho sčítania obyvateľstva 2021

národnosť	slovenská	maďarská	rómska
2021 - oficiálne počet	4 567 547	422 065	67 179
2021 - oficiálne podiel	83,819	7,745	1,233
2021 - 295 558 nezistené	247 678	22 758	3 546**
oficiálne + nezistené	4 815 309	444 831	70 726**
„atlas 2019“ - 417 535	55,4*	14,2*	29,2*/**
úbytok z počtu „atlas 2019“	231 314	59 290	121 921**
teoretický počet	4 583 911	385 533	417 535

Zdroj: vlastné spracovanie

Vysvetlivky:

*podiel na rómskom etniku Fibingerová (1994)

** irelevantné údaje

4 PRIESTOROVÉ ROZMIESTNENIE RÓMOV/OBYVATEĽOV RÓMSKEHO ETNIKA NA SLOVENSKU

Rozmiestnenie Rómov/obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku sa obyčajne sleduje na základe ich počtu a podielu v jednotlivých územných, prípadne administratívnych jednotkách. Po roku 1948 sa tieto javy sledovali a hodnotili spravidla podľa okresov a krajov, pričom boli k dispozícii aj údaje podľa obcí. Horváthová (1964) na základe celouhorskeho súpisu rómskeho obyvateľstva v roku 1893 uviedla ich prepočet podľa vtedajších žúp zasahujúcich na územie Slovenska (tab. 5). Z priloženej tabuľky sa dá dobre usudzovať rozmiestnenie rómskeho obyvateľstva na Slovensku na konci 19. storočia. Za Gemerskou župou, nachádzajúcou sa na juhu stredného Slovenska, kde žilo až 15,3 % rómskeho obyvateľstva prítomného na území Slovenska, nasledujú dve župy západného Slovenska, Bratislavská a Nitrianska, s vyrovnanými podielmi, 11,9 %, resp. 11,5 %. Po týchto troch župách nasledujú štyri župy východného Slovenska v poradí Šarišská, Zemplínska, Spišská a Abovsko-Turnianska. Pozoruhodné je, že takmer polovica rómskeho obyvateľstva

(47,8 %) žila na území prvých štyroch žúp (tab. 5). Spolu s Matlovičom (2005) možno konštatovať, že na konci 19. storočia žila na území Slovenska prevažná časť rómskeho obyvateľstva na juhozápadnom Slovensku (Bratislavská, Nitrianska a Komárňanská župa), juhu stredného Slovenska (Gemerská, Novohradská a Hontianska župa) a v štyroch východoslovenských župách (Šarišská, Zemplínska, Spišská a Abovsko-Turnianska župa), spolu to bolo v týchto 10 župách až 84,29 % všetkých obyvateľov rómskeho etnika na území Slovenska).

4.1 Vývoj priestorového rozmiestnenie Rómov/obyvateľov rómskeho etnika na slovensku

Už na konci 19. storočia sa vyznačovali malým počtom rómskeho obyvateľstva oblasti severozápadného Slovenska (Liptovská, Turčianska a Oravská župa). Treba však pripomenúť, že na konci 19. storočia žilo na území Slovenska len 36 231 obyvateľov rómskeho etnika, čo predstavovalo približne 1,40 % obyvateľov žijúcich na území Slovenska.

Ešte pred „Vítaným februárom 1948“ sa uskutočnilo na Slovensku sčítanie obyvateľov rómskeho etnika podľa územných obvodov staníc ZNB (Zbor národnej bezpečnosti) v roku 1947 (tab. 6). Už na prvý pohľad je zrejmé, že prišlo k posunu „ťažiska“ rozmiestnenia rómskeho obyvateľstva smerom na východ (na prvých troch miestach sú stanice ZNB Košice, Levoča a Prešov), pričom juhozápade Slovenska (stanice ZNB Bratislava, Nitra, Komárno a Trnava) mierne stratili. Severozápad Slovenska (stanice ZNB Martin, Ružomberok a Žilina) sa aj pri tomto súpise „javil stále neatraktívnym“ pre obyvateľov rómskeho etnika. V roku 1947 už žilo na Slovensku podľa tohto súpisu 84 438 rómskych obyvateľov čo predstavovalo asi 2,5 % obyvateľov Slovenska.

Je zrejmé, že tieto hodnotenia rozmiestnenia rómskeho obyvateľstva a jeho zmien sú trochu „hrubé“, ale v zásade dobre vystihujú reálnu situáciu z dvoch období, konca 19. storočia, a konca prvej polovice 20. storočia (Šprocha a Tišliar, 2016). Detailnejšiemu hodnoteniu zmien priestorového rozmiestnenia Rómov, resp. obyvateľov rómskeho etnika sa budeme venovať v časti „Priestorová stabilita rozmiestnenia rómskej populácie“.

Po roku 1948 sa už stretávame s hodnotením rozmiestnenia obyvateľov rómskeho etnika, od roku 1991 aj Rómov, podľa okresov a krajov. Pochopiteľne sledovanie a hodnotenie zmien rozmiestnenia Rómov/obyvateľov rómskeho etnika nie je, ako sme už uvádzali skôr, vzhľadom na meniacu sa územnú a aj územno-správnu organizáciu Slovenska jednoduché.

V ďalšom hodnotení budeme vychádzať z územno-správneho členenia Slovenskej republiky, ktoré je platné od 1. januára 1997. Zaujímavú informáciu nám podáva tab. 7, v ktorej sú uvedené podiely jednotlivých krajov Slovenska na celkovom počte obyvateľov Slovenska v roku 2021, podiely krajov na celkovom počte obyvateľov rómskeho etnika na základe jeho súpisu v roku 2019 a pomer podielu obyvateľov rómskeho etnika v kraji na celkovom počte obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku v roku 2019 k podielu obyvateľov kraja z celkového počtu obyvateľov Slovenska v roku 2021. Tento ukazovateľ je v geografii známy ako lokalizačný kvo-

cient. Z metodického hľadiska nepovažujeme za veľkú chybu použiť pri údajoch o počte obyvateľov krajov výsledky oficiálneho sčítania obyvateľstva v roku 2021. Samotné podiely jednotlivých krajov na celkovom počte obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku sú celkom očakávané, dominancia Košického a Prešovského kraja je zrejmä, pričom k týmto dvom krajom sa svojím vysokým podielom pridáva Banskobystrický kraj. Pri Banskobystrickom kraji treba pripomenúť, že na jeho území je rozmiestnenie obyvateľov rómskeho etnika veľmi nerovnomerné. V jeho piatich južných okresoch, Veľký Krtíš, Lučenec, Poltár, Rimavská Sobota a Revúca, žije 62 270 obyvateľov rómskeho etnika, čo predstavuje až 75,35 % z ich celkového počtu v kraji. Podiel obyvateľov týchto piatich okresov na kraji je len 40,34 %. Vo zvyšných ôsmich okresoch, Žarnovica, Žiar nad Hronom, Banská Štiavnica, Zvolen, Krupina, Detva, Banská Bystrica a Brezno, ich žije necelá štvrtina, teda 24,65 %, pričom tu žije až 59,66 % obyvateľov Banskobystrického kraja.

Tabuľky 5 a 6 Rozmiestnenia Rómov na Slovensku podľa celouhorskeho súpisu rómskeho obyvateľstva v roku 1893 a staníc ZNB v roku 1947

Župa/1893	Počet	Podiel	Stanica ZNB/1947	Počet	Podiel
Gemerská	5 552	15,3	Košice	9 208	10,91
Nitrianska	4 303	11,9	Levoča	8 773	10,39
Bratislavská	4 173	11,5	Prešov	8 202	9,71
Šarišská	3 261	9,1	Bratislava	6 802	8,06
Zemplínska	3 081	8,5	Nitra	6 191	7,33
Spišská	2 792	7,7	Michalovce	5 579	6,61
Abovská	2 782	7,7	Rožňava	5 354	6,34
Tekovská	2 034	5,6	Humenné	5 238	6,20
Novohradská	1 902	5,2	Rimavská Sobota	4 912	5,82
Trenčianska	1 516	4,2	Trnava	4 426	5,24
Hontianska	1 456	4,0	Levice	4 047	4,79
Komárňanská	1 197	3,3	Komárno	3 499	4,14
Zvolenská	1 182	3,3	Banská Bystrica	3 291	3,90
Liptovská	478	1,3	Lučenec	3 194	3,78
Turčianska	297	0,8	Trenčín	2 090	2,48
Oravská	216	0,6	Martin	1 628	1,93
Spolu	36 231	100	Ružomberok	1 205	1,43
			Žilina	799	0,95
			Spolu	84 438	100,00

Zdroj: Horváthová (1964), Jurová (1993)

Tabuľka 7 Pomer podielu obyvateľov rómskeho etnika v kraji na celkovom počte obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku v roku 2019 k podielu obyvateľov kraja z celkového počtu obyvateľov Slovenska v roku 2021

Kraj	1	2	3	4	5
Bratislavský	719 537	13,20	14 476	3,47	0,263
Trnavský	566 008	10,39	15 882	3,80	0,366
Trenčiansky	577 464	10,60	8 188	1,96	0,185
Nitriansky	677 900	12,44	26 682	6,39	0,514
Žilinský	691 613	12,69	8 555	2,05	0,161
Banskobystrický	625 601	11,48	82 637	19,79	1,724
Prešovský	808 931	14,84	127 127	30,45	2,051
Košický	782 216	14,35	133 988	32,09	2,236
Slovenská republika	5 449 270	100	417 535	100,00	1,000

Zdroj: Ravasz et al. (2020). SOBD 2021

Vysvetlivky:

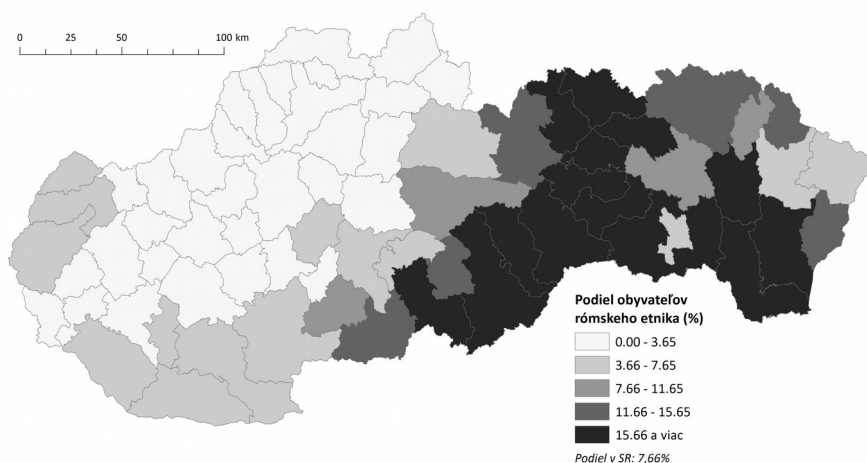
- 1 – Počet obyvateľov kraja v roku 2021
- 2 – Podiel kraja na celkovom počte obyvateľov Slovenska v roku 2021
- 3 – Počet obyvateľov rómskeho etnika pri súpise pre Atlas rómskych komunít 2019
- 4 – Podiel obyvateľov rómskeho etnika v kraji z celkového počtu obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku v roku 2019
- 5 – Pomer podielu obyvateľov rómskeho etnika v kraji na celkovom počte obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku v roku 2019 k podielu obyvateľov kraja z celkového počtu obyvateľov Slovenska v roku 2021 (lokalizačný kvocient)

Pozoruhodnú informáciu nám však v priloženej tab. 7 poskytuje piaty stĺpec (lokalizačný kvocient), v ktorom je uvedený pomer podielu obyvateľov rómskeho etnika v kraji na celkovom počte obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku v roku 2019 k podielu obyvateľov kraja z celkového počtu obyvateľov Slovenska v roku 2021. Zatiaľčo Košický a Prešovský kraj prekračujú slovenskú hodnotu tohto pomeru viac ako dvojnásobne, tri kraje, Žilinský, Trenčiansky a Bratislavský sú len na úrovni okolo 0,2.

Ak prijme fakt, že metodika súpisov obyvateľov rómskeho etnika pre atlasy rómskych komunít v rokoch 2013 a 2019 bola v zásade kompatibilná, potom pri porovnaní vývoja podielov jednotlivých krajoch na celkovom počte obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku zistíme zaujímavú informáciu. Za šesť rokov uplynulých od súpisov 2013 a 2019 sa mierne zvýšil podiel na celkovom počte obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku pri troch najpočetnejších krajoch, Košickom (z 31,45 na 32,09 %), Prešovskom (z 28,35 na 30,45 %) a Banskobystrickom (z 19,58 na 19,79 %). Pri piatich zvyšných krajoch tento podiel klesol, najviac pri Trnavskom (z 5,20 na 3,80 %, t. j. o 1,40 %) a Nitrianskom (zo 7,58 na 6,39 %, t. j. o 1,19 %).

Uvedená skutočnosť napovedá prijatiu názoru, že tri spomínané kraje budú naďalej zvyšovať svoj podiel na populácii rómskeho etnika na Slovensku.

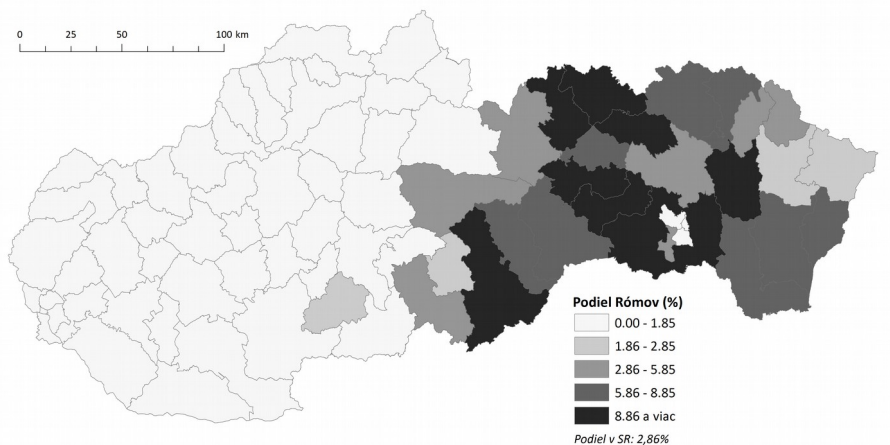
Na obr. 1 a 2 môžeme vidieť priestorové rozmiestnenie obyvateľov rómskeho etnika zistené pri súpise pre Atlas rómskych komunít 2019 a Rómov pri ostatnom oficiálnom sčítaní obyvateľstva v roku 2021 (prihlásený k 1. i 2. národnosti spolu). Je zrejmé, že ako v jednom, tak aj v druhom prípade sa okresy s najväčšími podielmi nachádzajú v Prešovskom a Košickom kraji a v južnej časti Banskobystrického kraja. Na koncentráciu obyvateľov rómskeho etnika v týchto troch krajoch sme už upozornili, čo však zaujme na obr. 1, je rozsiahly súvislý pás 14 okresov v najvyššom intervale 15,66 % a viac (Lučenec, Rimavská Sobota, Revúca, Rožňava, Košice-okolie, Gelnica, Spišská Nová Ves, Levoča, Kežmarok Stará Ľubovňa, Sabinov, Vranov na Topľou, Michalovce a Trebišov).

Obrázok 1 Priestorové rozmiestnenie obyvateľov rómskeho etnika pri súpise pre Atlas rómskych komunít 2019¹. Zdroj: Ravasz et al. (2020); spracované autormi

V tab. 8 môžeme vidieť porovnanie výsledkov z ostatného oficiálneho sčítania obyvateľstva v roku 2021 s výsledkami súpisu pre Atlas rómskych komunít 2019. Porovnávali sme výsledky 20 okresov s najväčším podielom Rómov pri sčítaní v roku 2021, pričom sme zohľadnili prihlásených k 1. aj 2. národnosti. Na prvý pohľad zaujmú pomerne veľké rozdiely medzi okresmi jednak pri porovnávaní podielov obyvateľov hlásiacich sa k 1. a 2. národnosti v roku 2021, jednak pri porovnávaní podielov hlásiacich sa k 1. a 2. národnosti spolu v roku 2021 a výsledkov súpisu 2019. Hneď na úvod treba konštatovať, že nepozorujeme prakticky žiadne zákonitosti, resp. pravidelnosti v zistených hodnotách jednotlivých okresov, ktoré by vyplývali z polohy okresov, počtu ich obyvateľov, prípadne veľkosti okresného mesta.

¹ Mapové prílohy v interaktívnej podobe nájdete na stránke <http://www.humannageografia.sk/romovia>, ktorá bola vytvorená autormi tohto príspevku.

Obrázok 2 Priestorové rozmiestnenie Rómov pri oficiálnom sčítaní obyvateľstva v roku 2021 (prihlásený k 1. a 2. národnosti spolu). Zdroj: SOBD 2021; spracované autormi

V rámci Slovenska sa pri voľbe 1. národnosti prihlásilo k rómskej národnosti 42,96 % Rómov, z tých čo sa prihlásili k rómskej národnosti pri 1. a 2. voľbe spolu. V sledovaných 20 okresoch kolíše táto hodnota od 18,32 % (Spišská Nová Ves) až k hodnote 83,53 % (Košice II). Ak sa vysoká hodnota pri okrese Košice II dá vysvetliť prítomnosťou sídliska Luník IX v tomto okrese, nízka hodnota Spišskej Novej Vsi je prekvapivá. Nízke hodnoty pozorujeme ešte pri okresoch Bardejov (26,91), Michalovce (28,24) a Stará Ľubovňa (28,32). Naopak výrazne vyššie hodnoty ako je priemer Slovenska vidíme ešte pri okresoch Sobrance (66,11), Gelnica (61,23), Vranov nad Topľou (55,50) a Košice-okolie (54,98). Najšť spoločného menovateľa jednej aj druhej skupiny je ťažké. Až 11 okresov z 20 sledovaných spadá do intervalu +/- 10 % od celoslovenského priemeru, teda od 32,96 % do 52,96 %.

Pri porovnávaní výsledkov „2021 spolu“ a „2019 ARK“ (ARK – Altas rómskych komunit) zaujme fakt, že až 14 zo sledovaných 20 okresov má vyššiu hodnotu podielu „2021 spolu“ k „2019 ARK“ ako je priemer Slovenska 37,47 %, pričom 3 ďalšie okresy, Gelnica (36,13), Medzilaborce (36,07) a Trebišov (35,98) majú túto hodnotu len nepatrne nižšiu. Tento výsledok zvädza k hodnoteniu, že v okresoch, kde žije väčší podiel obyvateľov rómskeho etnika sa s rómskou národnosťou identifikuje viac občanov. Pozoruhodné sú vysoké podiely tohto ukazovateľa najmä v okresoch Sabinov (77,67), Kežmarok (65,10) a Sobrance (63,27).

V priloženej tab. 8 zaujmú ešte aj niektoré ďalšie zistenia, ktoré by však bolo potrebné podrobiť hlbšej analýze, ak by sme z nich chceli urobiť korektné závery. Zaujme napr. už spomínaný veľký rozdiel medzi prihlásením sa k rómskej národnosti pri 1. a 2. voľbe v okrese Spišská Nová Ves, v neprospech 1. voľby. Takisto si pozornosť zaslúžia vyrovnané vysoké hodnoty 1. a 2. voľby pri dvoch okresoch, Sabinove a Kežmarku“ s najväčším podielom „2021 spolu“.

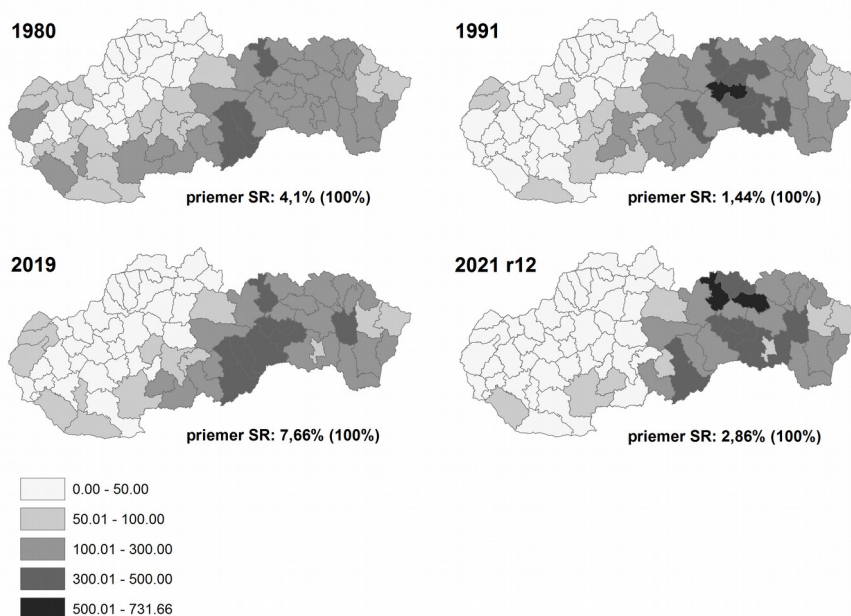
Tabuľka 8 Porovnanie výsledkov oficiálneho sčítania obyvateľstva 2021 a sociografického mapovania 2019

Okres	Podiel Rómov/rómskeho etnika na počte obyvateľov okresu				Podiel 1.n z 2021 spolu v %	Podiel 2021 spolu z 2019 ARK v %
	2019 ARK	2021 spolu	2021 1.n	2021 2.n		
Sabinov PO	22,84	17,74	9,02	8,71	50,85	77,67
Kežmarok PO	26,10	16,99	8,39	8,61	49,38	65,10
Vranov nad Topľou PO	24,89	12,72	7,06	5,66	55,50	51,10
Rimavská Sobota BB	32,29	12,18	4,83	7,35	39,66	37,72
Spišská Nová Ves KE	23,72	11,90	2,18	9,72	18,32	50,17
Gelnica KE	30,56	11,04	6,76	4,28	61,23	36,13
Stará Ľubovňa PO	18,08	10,17	2,88	7,29	28,32	56,25
Košice-okolie KE	21,75	9,64	5,30	4,35	54,98	44,32
Svidník PO	15,62	8,52	2,94	5,58	34,51	54,55
Sobrance KE	13,15	8,32	5,50	2,82	66,11	63,27
Levoča PO	19,71	8,19	3,57	4,62	43,59	41,55
Trebišov KE	20,93	7,53	3,63	3,90	48,21	35,98
Rožňava KE	24,59	7,00	3,46	3,54	49,43	28,47
Michalovce KE	20,5	6,48	1,83	4,65	28,24	31,61
Bardejov PO	13,71	6,43	1,73	4,70	26,91	46,90
Prešov PO	11,38	5,59	1,87	3,72	33,45	49,12
Medzilaborce PO	15,00	5,41	1,84	3,57	34,01	36,07
Košice II KE	11,36	4,98	4,16	0,81	83,53	43,84
Lučenec BB	21,76	4,78	1,89	2,89	39,54	21,97
Stropkov PO	11,30	4,68	2,05	2,64	43,80	41,42
Slovenská republika	7,66	2,87	1,23	1,63	42,96	37,47

Zdroj: Ravasz et al. (2020), SOBD 2021

Zaujímavú informáciu o zmenách rozmiestnenia Rómov/obyvateľov rómskeho etnika môžeme vidieť na obr. 3, kde je ukázaný vývoj priestorového rozmiestnenia Rómov/obyvateľov rómskeho etnika sledovaný v relatívnych hodnotách. Porovnaním rokov neoficiálnych súpisov 1980 a 2019 vidíme len mierny posun území s nadpriemerným podielom obyvateľov rómskeho etnika smerom na východ. Podobné konštatovanie môžeme urobiť aj porovnaním výsledkov oficiálnych sčítaní z rokov 1991 a 2021 (1. a 2. národnosť spolu). Toto ukazuje na pomerne stabilné

priestorové rozmiestnenie obyvateľov rómskeho etnika/Rómov na Slovensku v uplynulých 50 rokoch.

Obrázok 3 Vývoj priestorového rozmiestnenia Rómov/obyvateľov rómskeho etnika sledovaný v relatívnych hodnotách

4.2 Priestorová stabilita rozmiestnenia rómskej populácie

Aj z tab. 9 vyplýva, že počas nami sledovaného (1980 – 2021) obdobia dochádza iba k malej premene priestorového obrazu rozmiestnenia rómskej populácie. Potvrdzujú to hodnoty korelačných koeficientov vyššie ako 0,8 vo všetkých rokoch okrem 2021 (1.+2. voľba spolu), pričom aj pri tomto roku sú dve hodnoty tesne pod hodnotou 0,8 (0,78, resp. 0,79). Najväčšiu podobnosť rozmiestnenia rómskej populácie zaznamenal rok 2001, pre ktorý je šesť zo siedmich korelačných koeficientov vyšších ako 0,90 (tab. 8). Je to logické zistenie, keďže rok 2001 je v strede nami sledovaného obdobia. Rok 2021 (1. a 2. voľba spolu) naopak zaznamenáva najnižšie hodnoty korelačných koeficientov. Tu sa prejavuje nový spôsob hlásenia sa k národnosti zavedený v poslednom sčítaní

Z hľadiska hodnotenia zmien rozmiestnenia obyvateľov rómskeho etnika neprekvapuje, že dátové zdroje, kde bolo rómske obyvateľstvo identifikované odborným odhadom (Atlasy rómskych komunít 2013 a 2019) silne korelujú s výsledkami sčítania v roku 1980, keď bolo rómske obyvateľstvo určované sčítacími komisármi

(0,97 pre rok 2013 a 0,94 pre rok 2019). Toto zistenie najviac vypovedá o priestorovej stabilite obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku za hodnotených 40 rokov. Tento jav priestorovej stability môžeme dobre vidieť aj na obr. 3, kde práve rozmiestnenie rómskeho etnika v rokoch 2013 a 2019 dosahuje najmenšie rozdiely voči roku 1980.

Tabuľka 9 Korelačná matica priestorovej stability rozmiestnenia Rómskej populácie

Rok/dátový zdroj	1980	1991	2001	2011	2013	2019	2021r1	2021r1+2
1980	1	0,85	0,91	0,83	0,97	0,96	0,84	0,78
1991	0,85	1	0,94	0,87	0,87	0,87	0,89	0,79
2001	0,91	0,94	1	0,92	0,93	0,92	0,90	0,86
2011	0,83	0,87	0,92	1	0,88	0,89	0,96	0,93
2013	0,97	0,87	0,93	0,88	1	0,99	0,88	0,82
2019	0,96	0,87	0,92	0,89	0,99	1	0,89	0,83
2021r1	0,84	0,89	0,90	0,96	0,88	0,89	1	0,95
2021r1+2	0,78	0,79	0,86	0,93	0,82	0,83	0,95	1

Zdroj: vlastné spracovanie

Poznámka 1:

2021r1 – údaje s SODB 2021, kde bola rómska národnosť označená za prvú národnosť

2021r1+2 – údaje s SODB 2021, kde bola rómska národnosť označená za prvú alebo druhú národnosť

Poznámka 2:

mestské okresy Bratislavy boli spojené do jedného územia; mestské okresy Košíc boli spojené do jedného územia; do analýzy vstupovalo 72 štatistických jednotiek

Poznámka 3:

hodnota (Pearsnovho) korelačného koeficientu rovná +1 znamená, že rozmiestnenie (relativizované priemerom) rómskej populácie je pre príslušnú dvojicu rokov úplne zhodné; hodnota koeficientu rovná 0 znamená, že rozmiestnenie je pre príslušnú dvojicu rokov náhodné; hodnota koeficientu rovná -1 znamená, že rozmiestnenie pre príslušnú dvojicu rokov je úplne opačné.

Poznámka 4:

Hodnoty označené tmavou farbou indikujú (Pearsonov) korelačný koeficient v intervale <0,9; 1,0)

Hodnoty označené šedou farbou indikujú (Pearsonov) korelačný koeficient v intervale <0,8; 0,9)

Hodnoty označené bielou farbou indikujú (Pearsonov) korelačný koeficient v intervale <0; 0,8)

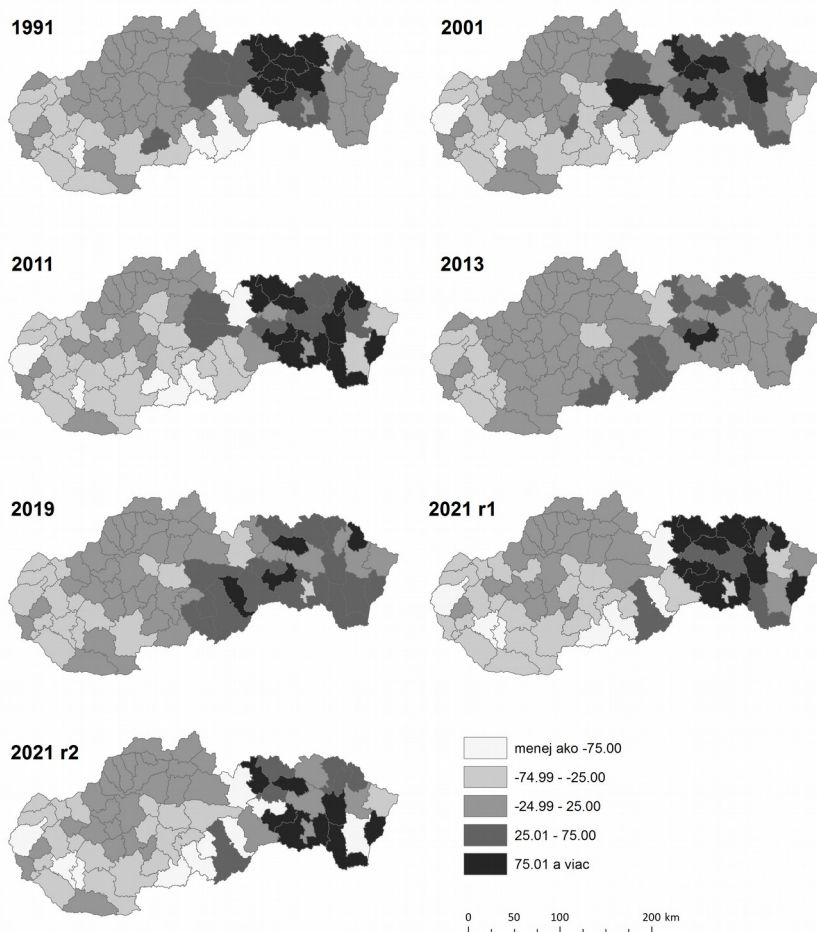
Tak isto údaje, ktoré boli založené na seabedeklarácii (sčítania 1991, 2001, 2011) korelujú spolu o niečo viac. Rok 2021 však predstavuje, ako sme už uviedli, špeciálny prípad, pretože údaje pochádzajúce z posledného sčítania 2021, kedy bola snaha zobjektívniť zisťovanie pomocou voľby druhej národnosti, korelujú s údajmi z iných rokov menej. Pre súčet prvej a druhej národnosti je dokonca korelácia väčšia

ako 0,9 zaznamená len v jednom prípade a to s rokom 2011. To naznačuje, že údaje z roku 2021 sú len čiastočne porovnateľné s údajmi z predchádzajúcich cenzov.

Aby sme mohli identifikovať konkrétne okresy, kde dochádza k najvyšším premenám v sledovanom období 40 rokov, pripravili sme obr. 4, kde sú zobrazené rozdiely relativizovaných hodnôt medzi jednotlivými dátovými zdrojmi a sčítaním 1980. Aj tu môžeme veľmi dobre vidieť, tak ako pri hodnotení korelačných koeficientov, spomínanú stabilitu priestorového rozmiestnenia obyvateľov rómskeho etnika pri súpisoch z rokov 2013 a 2019 v porovnaní s rokom 1980. Pri rokoch 2013 a 2019 padli prakticky všetky okresy len do troch stredných intervalov. Do okrajových extrémnych intervalov padol v roku 2013 len jeden okres, Gelnica (75,01+) a v roku 2019 len štyri okresy, všetky do extrémneho kladného intervalu 75,01+ (Gelnica, Revúca, Sabinov a Medzilaborce). Pri roku 2013 stojí za pozornosť, že až 53 okresov zo 72 padlo do stredného intervalu (-24,99 až +25,00).

Pri hodnotení stability priestorového rozmiestnenia Rómov pri oficiálnych sčítaniach obyvateľstva v rokoch 1991, 2001, 2011 a 2021 v porovnaní s rokom 1980 zaujme vysoká koncentrácia okresov v kladnom extrémnom intervale (75,01+) v okresoch na východe Slovenska. Na obr. 4 zaujmú najmä tri skutočnosti. Kompaktná koncentrácia ôsmich okresov Spiša a Šariša v roku 1991 v kladnom extrémnom intervale (i), až jedenásť priestorovo pomerne kompaktných okresov v kladnom extrémnom intervale v roku 2021 r1 (ii) a pomerne veľa okresov v južnej časti Banskobystrického kraja, ktoré padli pri jednotlivých rokoch oficiálneho sčítania obyvateľstva (1991, 2001, 2011 a 2021) do extrémneho záporného intervalu (-75,00) (iii). Niektoré okresy mali v roku 1991 skutočne extrémne kladné hodnoty, napr. Spišská Nová Ves 282,84, Sabinov 220,58, Levoča 151,90 a Bardejov 146,59. Tieto zistenia zvädzajú k záverom, že obyvatelia rómskeho etnika na východe Slovenska, hlavne v okresoch historických regiónov Spiša a Šariša, sa väčšou mierou hlásia k rómskej národnosti ako v ostatných okresoch. Veľa okresov v extrémne zápornom intervale na juhu Banskobystrického kraja pravdepodobne súvisí s väčším stotožnením sa obyvateľov rómskeho etnika v týchto okresoch s miestnym maďarským a slovenským obyvateľstvom. Za pozornosť stoja aj hodnoty dvoch susedných okresov Poprad a Kežmarok. V rokoch 1991, 2011 a 2021 padol Poprad do extrémne záporného intervalu (-75,00) a susedný okres Kežmarok do extrémne kladného intervalu (75,01+). Pri okrese Poprad sa asi prejavuje efekt mesta Poprad, dlhodobého administratívneho, ekonomického a všeobecne spoločenského centra, výsledkom čoho je väčší počet obyvateľov rómskeho etnika hlásiaceho sa k slovenskej národnosti.

Dnes môžeme konštatovať, že rozmiestnenie obyvateľstva rómskeho etnika je na Slovensku už dlhšie stabilné. Dominancia troch spomínaných krajov a v niektorých okresoch v početnosti i podiele obyvateľov rómskeho etnika je, reálne povedané, alarmujúca. Vysokú koncentráciu obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku dokumentuje aj index koncentrácie pri zohľadnení výsledkov zo súpisu v roku 2019. Už pri počte 417 535 obyvateľov rómskeho etnika a jeho 7,66 %-nom podiele na celkovej populácii Slovenska je hodnota indexu koncentrácie 84,48, čo znamená, že na území, kde žije 50,00 % obyvateľov rómskeho etnika, žije len 15,52 % celkového počtu obyvateľov Slovenska.

Obrázok 4 Rozdiely relativizovaných hodnôt medzi jednotlivými dátovými zdrojmi a sčítaním 1980. Zdroj: Evidencia podľa obcí 1980, SOBD1991, 2001, 2011, 2021, Mušíňka et al. (2014), Ravasz et al. (2020); spracované autormi

5 VZŤAHY MEDZI ROZMIESTNENÍM RÓMOV/OBYVATEĽOV RÓMSKEHO ETNIKA A VYBRANÝMI SPOLOČENSKÝMI CHARAKTERISTIKAMI

Cieľom našej analýzy je aj skúmanie vzťahov medzi podielom Rómov/obyvateľov rómskeho etnika v jednotlivých okresoch Slovenska a niektorými premennými, hlavne zo sociálnej, ekonomickej a demografickej oblasti. Týmto spôsobom sa

vieme zamyslieť nad tým, akými vlastnosťami sa rómska komunita na Slovensku vyznačuje. Na dosiahnutie tohto parciálneho cieľa použijeme korelačnú a regresnú analýzu.

5.1 Metodika

Korelácia je štatistický postup, pomocou ktorého je možné vypočítať vzájomnú závislosť medzi dvoma premennými (Field, 2013). Konkrétne za týmto účelom použijeme Pearsonov korelačný koeficient (označovaný ako r), ktorý môže nadobúdať výsledné hodnoty od -1 po $+1$, kde -1 znamená absolútnu nepriamu závislosť (premenné sú perfektne negatívne korelované), 0 znamená žiadnu, neexistujúcu lineárnu závislosť a $+1$ znamená absolútnu priamu závislosť (premenné sú perfektne pozitívne korelované). Keďže dosahovanie týchto krajných výsledkov Pearsonovho korelačného koeficientu je pomerne ojedinelé (v humanitných vedách úplne raritné), tak sa zaviedli rôzne interpretačné pomôcky. Jednu z nich ponúka vo svojej práci Chajdiak (2009). Hodnoty Pearsonovho korelačného koeficientu v rozmedzí $0,8$ až 1 (resp. $-0,8$ až -1) označuje ako silné, teda medzi premennými existuje silná vzájomná závislosť. Hodnoty $0,4$ až $0,8$ ($-0,4$ až $-0,8$) sú stredne silné a hodnoty od 0 do $0,4$ ($-0,4$ až 0) sú považované za slabé. Toto interpretačné členenie použijeme pri popise nami získaných výsledkov aj my. Formálny zápis výpočtu Pearsonovho korelačného koeficientu neuvádzame, ale ľahko ho možno dohľadať prakticky v každej učebnici štatistiky (napr. Field, 2013). Keď sa hodnoty Pearsonovho korelačného koeficientu umocnia, tak výsledkom je koeficient determinácie (označovaný ako R^2), ktorý nám hovorí o tom na koľko % príslušné dve premenné spolu súvisia (Field, 2013).

Postup korelácie v našej práci ešte dopĺňame aj o regresnú analýzu. Konkrétne jej lineárny variant. Regresná analýza má nasledujúci matematický zápis (Field, 2013):

$$Y = b_0 + b_1X + e;$$

kde:

Y – je závislá premenná, ktorej hodnoty predpovedáme pomocou nezávislej premennej,

X – je nezávislá premenná,

b_0 – je tzv. lokujúca konštanta, t. j. bod, kde regresná priamka pretína os y , zároveň udáva odhadovanú hodnotu závislej premennej Y , ak sa hodnota nezávislej premennej X rovná nule.

b_1 – je regresný koeficient a určuje smer priamky. Taktiež vyjadruje o koľko sa zvýši odhadovaná hodnota závislej premennej Y ak hodnotu nezávislej premennej X zvýšime o jednu jednotku.

e – je chybová hodnota.

Veľmi významnou interpretačnou vlastnosťou regresnej analýzy, ktorou nedisponujú korelačné koeficienty, je kvantifikovanie veľkosti zmeny, ak sa zmení nezávislá premenná (b_1), resp. aké budú hodnoty závislej premennej, ak budú hodnota nezávislej premennej nulová (b_0).

Postupy korelačnej a regresnej analýzy budú aplikované na súbor 79 okresov Slovenska. Za nezávislú premennú sme zvolili podiel Rómov z troch rozdielnych dátových zdrojov: SODB 2011, Atlas rómskych komunít 2019 a SODB 2021. Samozrejme výsledky našej analýzy treba chápať aj v kontexte obmedzení, ktoré vyplývajú z charakteru zberu údajov do príslušných dátových zdrojov. Konkrétne v sčítaní z roku 2011 sa Rómovia mohli prihlásiť len k jednej národnosti, kým v prípade sčítania 2021 to bolo možné k dvom národnostiam. V prípade SODB 2021 pracujeme so súčtom osôb, ktorý sa prihlásili k rómskej národnosti na 1. alebo 2. mieste. Dáta z Atlasu rómskych komunít 2019 boli zostavené na základe odborného zisťovania „stakeholderov“ (zástupcovia obcí a organizácií majúcich na starosti rómsku problematiku). Ako závislé premenné sme použili nasledujúce ukazovatele (rovnako ako nezávislé premenné sú k dispozícii za roky 2011, 2019, 2021):

- Miera nezamestnanosti (k 30.6.)
- Miera dlhodobej nezamestnanosti (k 30.6.)
- Poberatelia sociálnych dávok na 100 obyvateľov (k 30.6.)
- Poberatelia sociálnych dávok na 100 obyvateľov v produktívnom veku (k 30.6.)
- Priemerná mesačná mzda
- Úhrnná plodnosť (5-ročný priemer)
- Stredná dĺžka života pri narodení (5-ročný priemer)
- Kvocient dojčenskej úmrtnosti (5-ročný priemer)
- Hrubá miera migračného salda (5-ročný priemer)
- Mediánový vek

Príslušné premenné boli vybrané zámerne, tak aby bolo možné poukázať na osobitné ekonomické, sociálne a demografické pomery rómskej komunity, ako aj potvrdiť, resp. vyvrátiť niektoré zo zaužívaných stereotypov.

5.2 Výsledky

Predtým ako konkrétne priblížime výsledky korelačnej a regresnej analýzy musíme ešte upozorniť na jedno zaujímavé zistenie. Ako ukazuje tab. 10 podobné hodnoty korelačných koeficientov u skúmaných premenných dosahujú údaje z Atlasu rómskych komunít 2019 a SODB 2021. To naznačuje, že postup akým sa zisťovala národnosť v poslednom sčítaní v roku 2021 (možnosť sa prihlásiť k dvom národnostiam) pomerne dobre objektivizuje situáciu o priestorovom rozložení rómskej komunity na Slovensku. Početnosti Rómov v okresoch získané zo sčítania SODB 2011 korelujú so skúmanými premennými rádovo o 20 až 30 % menej.

Teraz ku konkrétnym výsledkom našej analýzy uvedenými v tab. 10 a tab. 11. Najprv sa pozrieme na skupinu premenných, ktorá vykazovala silnú koreláciu s podielom Rómov aspoň u dvoch dátových zdrojoch. Prvým ukazovateľom je miera nezamestnanosti (korelačný koeficient 0,84 v roku 2019 a 0,83 v roku 2021) a druhým miera dlhodobej nezamestnanosti (korelačný koeficient 0,88 v roku 2019 a 0,82 v roku 2021) (tab. 10). Ak sa pozrieme na výsledky regresnej analýzy, tak môžeme povedať, že priestorová variabilita nezamestnanosti v okresoch Slovenska

Tabuľka 10 Korelácia medzi podielom Rómov a vybranými premennými za okresy Slovenska

Ukazovateľ*	Podiel Rómov v roku:		
	2011	2019	2021
	Zdroj:		
	SODB 2011	ARK 2019	SODB 2021
Miera nezamestnanosti	0,72	0,84	0,83
Miera dlhodobej nezamestnanosti	0,73	0,88	0,82
Poberatelia sociálnych dávok na 100 obyvateľov	0,61	0,87	0,71
Poberatelia sociálnych dávok na 100 obyvateľov v produktívnom veku	0,63	0,88	0,72
Priemerná mesačná mzda	-0,35	-0,45	-0,43
Úhrnná plodnosť	0,73	0,57	0,77
Stredná dĺžka života pri narodení	-0,38	-0,51	-0,45
Kvociet dojčenskej úmrtnosti	0,72	0,78	0,84
Hrubá miera migračného salda	-0,20	-0,24	-0,21
Mediánový vek	-0,66	-0,57	-0,72

Zdroj: SOBD 2011, SOBD 2021, Ravasz et al. (2020); spracované autormi

Vysvetlivky:

* za jednotlivé ukazovatele vstupujú do výpočtov údaje za rok dátového zdroja pre podiel Rómov

silná korelácia ($r = <0,8 ; 1,0>$, resp. $<-1,0 ; -0,8>$)

stredne silná korelácia ($r = <0,4 ; 0,8>$, resp. $<-0,8 ; -0,4>$)

slabá korelácia ($r = <0,0 ; 0,4>$, resp. $<-0,4 ; -0,0>$)

sa dá vysvetliť podielom Rómov na 51 až 71 % (hodnoty pre koeficient determinácie R^2). Zároveň môžeme povedať, že zvýšenie podielu Rómov v okrese o 1 percentuálny bod vyvolá rast nezamestnanosti o 0,3 až 1,8 percentuálneho bodu (hodnoty pre koeficient b_1). Podobné, ale o niečo horšie výsledky vykazuje aj premenná dlhodobá nezamestnanosť. To znamená, že „jadro“ dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku predstavujú práve Rómovia. Teraz sa pozrime na poberanie dávok v hmotnej núdzi v prepočte na 100 obyv. a poberanie dávok v hmotnej núdzi na 100 obyv. v produktívnom veku. Tieto dve premenné mali silnú koreláciu aspoň s jedným dátovým zdrojom, obidve s rokom 2019. Podiel Rómov súvisí s vyplácaním dávok v hmotnej núdzi na 100 obyv. na 37 až 77 %. Zvýšenie podielu Rómov o 1 percentuálny bod vyvolá nárast o 1,1 až 4,6 poberateľa (v prepočte na 100 obyv.). Obdobné výsledky sú dosahované aj prípade premennej, kde sú poberatelia dávok v hmotnej núdzi prepočítavani na 100 obyv. v produktívnom veku. Posledným a zároveň veľmi smutným ukazovateľom, kde je dosahovaná veľmi silná kore-

lácia s podielom Rómov aspoň u jedného zdroja je kvocient dojučenskej úmrtnosti (0,84 v roku 2021). Konkrétne je úroveň dojučenskej úmrtnosti ovplyvnená podielom Rómov v okrese až na 52 až 70 %. Koeficient b1 dosahuje hodnoty 0,2 až 0,7. To znamená, že nárast podielu Rómov v okrese o jeden percentuálny bod vyvolá nárast počtu zomretých dojčiat o 0,2 až 0,7 (v prepočte na 1000 živonarodených detí).

Tabuľka 11 Výsledky regresnej analýzy – podiel Rómov ako vysvetľujúca premenná

Model pre príslušnú nezávislú premennú	Parameter	Ukazovateľ (závislá premenná)									
		Miera nezamestnanosti	Miera dlhodobej nezamestnanosti	Poberatelia sociálnych dávok na 100 obyvateľov	Poberatelia sociálnych dávok na 100 obyvateľov v produktívnom veku	Priemerná mesačná mzda	Úhrnná plodnosť	Stredná dĺžka života pri narodení	Kvocient dojučenskej úmrtnosti	Hrubá miera migračného salda	Mediánový vek
Model 1: Podiel Rómov podľa SODB 2011	R ²	0,51	0,53	0,37	0,40	0,12	0,53	0,14	0,52	0,04	0,44
	b ₀	11,00	4,79	27,64	37,98	802	1,50	74,95	2,81	0,01	38,91
	b ₁	1,76	1,44	4,56	6,78	-17,10	0,06	-0,17	0,67	0,00	-0,60
Model 2: Podiel Rómov podľa Atlasu rómskych komunít 2019	R ²	0,70	0,78	0,76	0,77	0,20	0,33	0,27	0,61	0,06	0,33
	b ₀	2,72	0,32	3,48	4,94	1222	1,40	77,78	1,78	0,01	42,45
	b ₁	0,32	0,26	1,13	1,68	-10,20	0,01	-0,08	0,23	0,00	-0,18
Model 3: Podiel Rómov podľa SODB 2021	R ²	0,69	0,67	0,50	0,51	0,18	0,60	0,20	0,70	0,04	0,52
	b ₀	4,91	2,15	6,71	9,93	1255	1,28	76,90	2,12	0,00	43,12
	b ₁	0,80	0,62	1,76	2,66	-18,82	0,04	-0,16	0,49	0,00	-0,47

Zdroj: SOBD 2011, SOBD 2021, Ravasz ety al. (2020); spracované autorm

Teraz sa pozrime na skupinu premenných, kde bola dosahovaná maximálne stredne silná korelácia (Pearsonov korelačný koeficient dosahuje hodnotu v rozmedzí 0,4 až 0,8 resp. -0,8 až -0,4). Priemerná mesačná mzda dosahuje z tejto skupiny najnižšiu miery vysvetľovania variability a to od 12 do 20 %. Zároveň je táto súvislosť negatívna, pretože nárast podielu Rómov v okrese o jeden percentuálny bod vyvolá pokles priemernej mesačnej mzdy o 10 až 19 Euro. Do skupiny stredne silných korelácií možno zaradiť úhrnu plodnosť (počet detí pripadajúcich na jednu ženu

v reprodukčnom veku). Tu sa potvrdzuje, že variabilita v miere plodnosti v okresoch Slovenska nie je len výsledkom rozmiestenia rómskej komunity a jej reprodukčného správania. Koeficient determinácie sa pohybuje na úrovni 33 až 59 %. Zároveň nárast podielu Rómov o jeden percentuálny bod vyvolá nárast úhrnnej plodnosti o 0,01 až 0,06 živonarodeného dieťa na jednu ženu. Pre porovnanie bola úhrnná plodnosť v SR v roku 2021 na úrovni 1,6 dieťaťa. Za stredne silnú koreláciu by sme mohli označiť ešte vzťah medzi podielom Rómov a strednou dĺžkou života, ktorá je vysvetľovaná priestorovou variabilitou Rómov na 14 až 27 %. Dôležité je uviesť, že čím je v okrese podiel Rómov väčší, tak stredná dĺžka života je nižšia, čiže sú v okrese horšie úmrtnostné pomery. Konkrétne, ak by sa zvýšil podiel Rómov o jeden percentuálny bod, tak stredná dĺžka života poklesne o 0,08 až 0,17 roku. Prirodzená reprodukcia (natalita aj mortalita) sa premietajú aj do charakteristík vekovej štruktúry. Tu sa potvrdzuje na ukazovateli mediánový vek, pretože koeficient determinácie tu dosahuje hodnotu 33 až 52 %. Vzťah medzi oboma premennými je negatívny, čiže ak narastie podiel Rómov o jeden percentuálny bod, tak mediánový vek poklesne o 0,33 až 0,52 roku.

Z hodnotených závislých premenných dosahuje nízku koreláciu (Pearsonov korelačný koeficient v rozmedzí -0,4 až 0,4) len hrubá miera migračného salda. Priestorová variabilita Rómov vysvetľuje hodnoty hrubej miery migračného salda v okresoch len na 4 až 6 %. Z toho jasne vyplýva, že za intenzitu a smerovanie migrácie môžu iné premenné ako podiel Rómov v okresoch. Nízku súvislosť potvrdzujú aj hodnoty koeficientov b_1 . Tie sa pohybujú v rozmedzí od -0,002 po -0,001.

Stručné hodnotenie by sa dalo urobiť nasledovne. Z našich výsledkov vyplýva, že Rómovia/obyvatelia rómskeho etnika sú vo väčšej miere nezamestnaní, a to predovšetkým dlhodobo. To vyúsťuje do ich silnej odkázanosti na dávky v hmotnej núdzi. Nízky socioekonomický status sa premieta do ich vysokej dojemnej úmrtnosti. O niečo menej sa potvrdilo, že rómska populácia sa vyznačuje vyššou plodnosťou. To sa spolu z horšími úmrtnostnými pomermi (nižšia stredná dĺžka života) prejavuje na nižšom mediánovom veku rómskej populácie. Korelácia s úrovňou priemerných miezd a migračným saldom sa ukazuje pomerne slabá, čo naznačuje, že podiel Rómov v okrese na tieto ukazovatele prakticky nevyplýva.

6 DISKUSIA

Súhlasíme s názorom Šuvadú (2015), že pre odhad počtu Rómov, resp. obyvateľov rómskeho etnika žijúcich na Slovensku, sú veľkým prínosom mapovania, ktoré boli urobené pre prípravu Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2004 a Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013 (dodávame, že aj mapovanie pre Atlas rómskych komunít na Slovensku 2019). Výsledky týchto mapovaní považujeme za veľký prínos a takisto akceptujeme, že tieto mapovania nezachytili asi 10 až 15 % osôb. Takže v čase sociografického mapovania v roku 2019 bol počet obyvateľov rómskeho 450 000 a nie zistený počet, s ktorým pracujeme my 417 535. V podobnom duchu sa vyslovili vo svojej práci aj Jurásková et al. (2004), ktorí uviedli, že výsledky

sociografického mapovania, autori sa vyjadrili k mapovaniu z roku 2004, je treba považovať len za približné, pretože vo viacerých mapovaných obciach a ich lokalitách sa z objektívnych príčin nepodarilo získať presné údaje o počte tam žijúcich obyvateľov rómskeho etnika.

Nepriznanie sa k rómskej národnosti je, ako uvádza Kozmová (2004), spôsobená najmä nízkym etnickým vedomím, nezaujmom o tento fenomén, ale aj s opatrnosťou, prípadne až obavami z diskriminácie. Jurová (2005) za najvýznamnejší faktor prečo sa príslušníci rómskeho etnika nedeclarujú ako Rómovia, všeobecne považuje krízu rómskej národnej a etnickej identity, čo je spôsobené dlhým 40 ročným obdobím, keď ich komunistický režim odmietol akceptovať ako národ. Aj ich nútená asimilácia má pravdepodobne podiel na tom, že asi 70 % obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku sa dnes hlási k iným národnostiam, najmä k slovenskej a maďarskej. Súhlasíme s uvedenými názormi, ale dovoľujeme dodať, že určitý podiel na tomto stave má aj malé povedomie veľkého počtu obyvateľov rómskeho etnika o pojmoch ako štátna príslušnosť, národnosť a etnická príslušnosť.

Viacerí bádatelia zaoberajúci sa rómskym etnikom na Slovensku, či už sociológovia, politológovia, ekonómovia, ale aj geografi, vyslovujú často obavy, že hlavný problém rómskej otázky vo vzťahu obyvateľov rómskeho etnika k celospoločenskému vývoju na Slovensku, t. j. ich vzťahu k integrácii do spoločnosti, spočíva v tom, že táto otázka sa zdá neriešiteľná. Podolák (2000) vyslovil názor, čo nakoniec hovorí viac autorov, že Rómovia sa vyznačujú výraznou sociálnou izolovanosťou od ostatného obyvateľstva, ktorá je podmienená najmä ich históriou, špecifikami ich kultúry a z nej odvodeného spôsobu života, hierarchiou hodnôt a z toho vyplývajúcimi problémami pri začleňovaní do spoločenského života. Podľa uvedeného autora s týmto je spojených celý rad javov sociálno-patologickej povahy a problémov ich ekonomickej integrácie. Na jednej strane môžeme súhlasiť s názorom, ktorý uvádza vo svojej práci Hancock (2005), že už od 19. storočia sa v literatúre objavuje obraz „cigána“, ktorý je stelesnením slobody: nemusí byť zodpovedný, nemusí mať morálne zábrany, nemusí dodržiavať hygienu, nemusí chodiť denne osem hodín do práce a pod., čo môže napomáhať vytváraniu negatívnych postojov k Rómom. Na druhej strane však pozorujeme, že veľa (väčšina?) obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku, na vidieku i v mestách, dnes svojím správaním akoby potvrdzovala takéto „stelesnenie“ slobody.

To, že obyvatelia rómskeho etnika boli v roku 2021 podľa všetkého najpočetnejšou etnickou menšinou na Slovensku a maďarské etnikum až druhou menšinou v poradí, ako sme to uvedli my, konštatoval vo svojej práci už aj Šuvada (2015), ktorý uviedol: „Trúfame si tvrdiť, že ak by boli reálne vyššie odhady počtu Rómov na Slovensku a zároveň by sa zohľadnil fakt, že nemalé množstvo Rómov sa pri sčítaní prihlásilo k maďarskej národnosti, potom sú Rómovia najpočetnejšou menšinou na Slovensku“. Meszároš a Vaňo (2004) upozornili, že po slovenskom a maďarskom etniku predstavuje rómske etnikum oficiálne tretiu najpočetnejšiu etnickú skupinu obyvateľstva na Slovensku, táto sa však vyvíja najdynamickejšie. Na túto skutočnosť sme poukázali aj my.

Na osobitný vzťah Rómov k vybraným sociálnym a ekonomickým charakteristikám v porovnaní s občanmi slovenskej a maďarskej národnosti poukázalo viac autorov (Fibingerová, 1994, Falt'an et al., 1995; Džambazovič a Jurásková, 2002; Loran, 2002; Matlovič, 2005; Šuvada, 2015 i iní). Matlovič (2005) napr. uvádza, že podiel nezamestnaných z celkového počtu osôb v produktívnom veku mal pri Rómoch hodnotu 75,4 %, pri Slovákoch 19,0 % a pri Maďaroch 25,7 %. Podotýkame, že uvedené výsledky sa týkajú oficiálneho sčítania obyvateľstva v roku 2001, keď sa k rómskej národnosti prihlásilo 89 920 obyvateľov rómskeho etnika, čo bolo 1,62 % z celkového počtu obyvateľov Slovenska. K podobným výsledkom, hoci využitím inej metodiky výskumu, sme dospeli aj my v tejto štúdií.

7 ZÁVER

Záver príspevku v kontexte troch v úvode predstavených cieľov najskôr sformulujeme v troch pomerne stručných bodoch a nakoniec uvedieme niekoľko relevantných poznámok k vzťahom rómskej a nerómskej populácie na Slovensku.

1. Počet obyvateľov rómskeho etnika na území Slovenska sa dynamicky zvyšuje. Ak žilo na území Slovenska na konci 19. storočia približne 36 000 obyvateľov rómskeho etnika, na konci 40. rokov 20. storočia sa ich počet zvýšil približne na 85 000. Na konci 80. rokov pri "páde komunizmu" žilo na Slovensku už asi 250 000 obyvateľov rómskeho etnika a v roku 2020 pravdepodobne dosiahol ich počet už hodnotu 450 000. Aj rast počtu obyvateľov, ktorí sa od roku 1991 prihlásili pri oficiálnych sčítaniach k rómskej národnosti sa postupne zvyšoval od hodnoty približne 75 000 v roku 1991, cez hodnotu asi 90 000 až k počtu 105 000 v roku 2011. Možnosťou zvoliť si 1. aj 2. národnosť pri sčítaní v roku 2021 sa hodnotenie počtu Rómov na Slovensku trochu skomplikovalo. K rómskej národnosti ako k 1. národnosti sa prihlásilo niečo cez 61 000 občanov Slovenska a k rómskej národnosti ako k 2. národnosti sa prihlásilo takmer 90 000 občanov. Pri sledovaní vývoja počtu obyvateľov rómskeho etnika rôznymi neoficiálnymi súpismi je problémom nejednotnosť spôsobu jeho zisťovania, súpisom zistený počet je približne o 10 až 15 percentuálnych bodov menší ako reálny stav. Faktom je, že v roku 2019 bol podiel obyvateľov rómskeho etnika z celkového počtu obyvateľov Slovenska približne 8,2 % a je predpoklad rastu tohto podielu v najbližších rokoch. Takže, počet obyvateľov rómskeho etnika sa za 30 rokov (1989 – 2019) zvýšil približne o 200 tisíc, z 250 tisíc na 450 tisíc.

2. V rozmiestnení obyvateľov rómskeho etnika pozorujeme po počiatkovej tendencii presunu ťažiska ich rozmiestnenia z juhozápadnej časti Slovenska na východ v prvej polovici 20. storočia, zreteľnú stabilizáciu ťažiska rozmiestnenia obyvateľov rómskeho etnika na východnom Slovensku a juhu stredného Slovenska od druhej polovice 20. storočia. V rámci súčasného územno-správneho členenia Slovenska približne 82 % obyvateľov rómskeho etnika žije na území Košického (približne 32 %), Prešovského (30 %) a Banskobystrického kraja (20 %). V rámci týchto troch krajov dominuje 12 okresov (Revúca, Rimavská Sobota, Gelnica, Kežmarok, Vranov nad

Topľou, Rožňava, Spišská Nová Ves, Sabinov, Lučenec, Košice-okolie, Trebišov a Michalovce) na území ktorých žije 50 % všetkých obyvateľov rómskeho etnika, pričom na území týchto 12 okresov žije len 15,52 % všetkých obyvateľov Slovenska. Takže index koncentrácie obyvateľov rómskeho etnika na Slovensku je veľmi vysoký, má hodnotu 84,48. Takže, podiel obyvateľov rómskeho etnika sa za 30 rokov (1989-2019) vo vybraných regiónoch prudko zvýšil. V pôvodnom okrese Rimavská Sobota z 18,65 % na 32,29 %, v okrese Vranov nad Topľou z 12,43 % na 24,89 %, v okrese Rožňava zo 14,96 % na 28,27 % (dnes 2 okresy Rožňava a Revúca), v okrese Spišská Nová Ves z 12,53 % na 24,23 % (dnes 3 okresy, Spišská Nová Ves, Gelnica a Levoča), v okrese Trebišov z 11,47 % na 20,93 %, v okrese Lučenec z 11,14 % na 19,64 % (dnes 2 okresy Lučenec a Poltár), v okrese Michalovce z 9,75 % na 19,25 % (dnes 2 okresy, Michalovce a Sobrance), v okrese Poprad z 11,64 % na 18,23 % (dnes 2 okresy, Poprad a Kežmarok), v okrese Stará Ľubovňa z 8,02 % na 18,08 % a v okrese Prešov zo 7,12 % na 14,34 % (dnes 2 okresy Prešov a Sabinov). Podiel obyvateľov rómskeho etnika na celkovom počte obyvateľov Slovenska sa za uvedených 30 rokov zvýšil z hodnoty 4,81 % na hodnotu 8,24 %.

3. K rozmiestneniu Rómov/obyvateľov rómskeho etnika má veľmi tesný vzťah viac základných sociálnych, ekonomických a demografických fenoménov. Najtesnejšie vzťahy vykazuje rozmiestnenie Rómov/obyvateľov rómskeho etnika k nezamestnanosti (korelačný koeficient 0,84 ARK 2019 a 0,83 SOBD 2021), k dlhodobej nezamestnanosti (0,8 a 0,82), k poberateľom sociálnych dávok na 100 obyvateľov (0,87 a 0,71) a k poberateľom dávok v hmotnej núdzi na 100 obyvateľov v produktívnom veku (0,80 a 0,72). Vysokú hodnotu korelácie má pri týchto dvoch sčítaniach aj kvocient dojčenskej úmrtnosti (0,78 a 0,84), naopak, prekvapili pomerne nízke hodnoty korelácie pri charakteristike úhrnnej plodnosti (0,50 a 0,77) a najmä pri charakteristike hrubá miera migračného salda (-0,24 a -0,21), čo dokazuje, že podiel obyvateľov rómskeho etnika/Rómov v okrese na tento posledný ukazovateľ prakticky nevlplyva. Takže, priestorové rozmiestnenie obyvateľov rómskeho etnika má silnú kladnú koreláciu s vybranými fenoménmi spoločenského života, ktoré sú nerómskou populáciou „ostro“ sledované.

Už v jednej zo svojich predchádzajúcich prác sme uviedli, že 15 rokov (dnes môžeme povedať, že toto konštatovanie platí ešte aj po 33 rokoch) po „nežnej“ revolúcii sa všeobecne konštatuje, že v súvislosti s obyvateľmi rómskeho etnika na Slovensku je veľmi znepokojujúca hlavne nasledovná skutočnosť. Napriek všeobecnému verejnému deklarovaniu, nielen politikmi, bádateľmi a médiami, ale aj väčšou časťou občanov Slovenska, že obyvatelia rómskeho etnika sú neodmysliteľnou súčasťou našej spoločnosti, že sú jej rovnoprávnymi členmi a že viac-menej proti nim nič nemáme, v osobných nezverejňovaných postojoch však vidíme veľmi častú averziu k obyvateľom rómskeho etnika, odporúčanie razantných tvrdších riešení „rómskeho problému“ a často aj konštatovanie nemožnosti spolunažívania s nimi. Niektorí autori uvádzajú, že takto kriticky sa vyjadruje až 85 % nerómskeho obyvateľstva Slovenska.

Áno, musíme priznať, že v osobných nezverejňovaných postojoch je zreteľná averzia k obyvateľom rómskeho etnika a odporúčanie, že treba preniesť viac zodpo-

vednosti za riešenie ich terajšej situácie na nich samotných, sú vo verejnosti veľmi časté. A táto averzia nesmeruje len k obyvateľom rómskeho etnika žijúcemu v segregovaných a separovaných osadách alebo vo veľkých koncentráciách vo vidieckych sídlach. Týka sa aj obyvateľov rómskeho etnika, ktorí žijú vo veľkých mestách, kde svojim pohybom vo veľkých skupinách, svojou hlučnosťou v nákupných centrách, na autobusových zastávkach, v centrách miest alebo v iných lokalitách, dosť často nedostatočnou hygienou i inými prejavmi, spôsobujú určité „zhoršenie kvality prostredia mesta“ a nevôľu spoluobčanov. Splnomocnenec vlády pre rómske komunity by si mal uvedomiť, že s jeho vyjadrením „Nemôžeme si zatvárať oči pred tým, že na Slovensku naďalej pretrvávajú rasizmus a predsudky voči Rómom a že rôzne prieskumy verejnej mienky skúmajúce všeobecné postoje a individuálne skúsenosti naznačujú, že diskriminácia menšín (lepšie by bolo povedať diskriminácia obyvateľov rómskeho etnika; poznámka autorov) je žiaľ stále vo vysokej miere tolerovaná naprieč našou spoločnosťou“, sa nedá nesúhlasiť, na druhej strane si však ozaj treba uvedomiť, že všetko čo je v pozadí tohto latentného rasizmu treba objasniť a jasne to aj pomenovať.

Myslíme si, že všetci normálne zmýšľajúci ľudia, žijúci na Slovensku, vidia, že životné podmienky a všeobecne život veľkej časti obyvateľov rómskeho etnika žijúceho na Slovensku sú v 21. storočí v štáte, ktorý je už takmer 20 rokov členom Európskej únie, nedôstojné. Niekoľko desaťročí (storočí?) sa presviedčame, že túto situáciu sa nám nedarí riešiť. Tie kroky smerujúce k zlepšeniu sú veľmi maličké a pomalé. Nieкто skutočne môže povedať, že, „no čo, sú to deti Slnka, sú spontánni, sú hraví, nechcú sa podriať pravidlám, žijú si vo svojom svete bližšie k prírode, tak ich nechajme“.

Bádatelia, domáci i zahraniční politici alebo len obyčajní návštevníci z európskych krajín, prípadne vyslaní pozorovatelia Európskej únie, zhodne konštatujú, že na Slovensku v strede Európy sa ešte aj dnes možno stretnúť v reálnom živote so „stredovekom“, že životné podmienky veľkej časti obyvateľov rómskeho etnika sú ľudsky nedôstojné. Naposledy to konštatoval francúzsky europoslanec predseda výboru pre regionálny rozvoj Yonous Omarjee v júli 2022 (www.sme.sk, 14.07.2022). Autori príspevku si dovoľia k tejto kritike vysloviť takúto poznámku. Podľa nášho názoru vieme o obyvateľoch rómskeho etnika na Slovensku prakticky všetko, nie ako uviedol Sulík (2008), že o nich nevieme nič. Vieme koľko ich je, vieme kde žijú, vieme aký je ich vzťah k základným spoločenským fenoménom, poznáme ich demografické správanie, poznáme aj ich podiel na kriminalite a aj iné skutočnosti. Slovenskí bádatelia, od etnografov, historikov, sociológov, politológov, ekonómov až k demografom a geografom získali veľa poznatkov a informácií o živote Rómov. Nevieme len jednu vec. Ako ďalej. Podľa nášho názoru, bez nich to nepôjde.

To nezmenená, že si myslíme, že by sa doteraz nesnažili. Napríklad to dokladujú aj nominácie na ocenenia Roma Spirit. Vieme, že (aj vzhľadom na neúspech integrovať Rómov do našej spoločnosti) je v rómskej populácii badateľná nedôvera k majorite, javiaca sa ako nechota spolupracovať.

Literatúra

- ANDERLE, A. 1994. *Dovëtek lektora (k článku Fibingerová 1994: Územní plánování a urbanizmus, XXI)*.
- BLEHA, B. 2011. Lokálny demografický vývoj na Slovensku: percepčia, spoločenské implikácie a interdisciplinárne výzvy. *Sociológia*, 43, 4, 362-390.
- DANIHEL, V., KARIKA, G. 1995. Počet Rómov v SR. In: *Zborník príspevkov Smolenice 9. máj 1994*, 12-24.
- DŽAMBAZOVIČ, R., JURÁSKOVÁ, M. 2002. Sociálne vylúčenie Rómov na Slovensku. In: Vašečka, M. (ed.) *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. IVO, Bratislava, 257-564.
- FALŤAN, L., GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J. 1995. *Sociálna marginalita území Slovenska*. S. P. A. C. E., Bratislava.
- FIELD, A. 2013. *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage, London.
- FIBINGEROVÁ, V. 1994. Rómske obyvateľstvo na Slovensku. *Územní plánování a urbanizmus*, XXI, 82-90.
- FONSECOVÁ, I. 1995. *Pochovajte ma postojacky; Rómovia a ich cesty*. Slovart, Bratislava.
- FRASER, A. 1992. *The Gypsies/Cigáni*. 1. vyd., Nakladatelství Lidové Noviny, Praha.
- FULKOVÁ, E. 1994. Bohatstvo vlastnej kultúry: špecifiká projektovania kultúrno-výchovnej práce s rómskym obyvateľstvom. *Národná osveta*, 17, 29-30.
- GECELOVSKÝ, V. 2004. *Nariadenia voči Rómom na Slovensku do roku 1945*. Prešov, Tlačiareň Victoria.
- GEHREROVÁ, R., KERÉKES, D. 2022. *Kolko je na Slovensku Rómov? Medzi atlasom a sčítaním je stále veľká priepasť* (+ mapy a grafy). [online] [cit. 2022-02-04]. Dostupné na: <<https://dennikn.sk /2704842/kolko-je-na-slovensku-romov-medzi-atlasom-a-scitanim-je-stale-velka-priepasť-mapy-a-grafy/>>
- HAJKO, J. 2015. *Hod' do mňa kameňom: spolužite s Rómami na Slovensku*. Slovart, Bratislava.
- HANCOCK, I. 2005. *My rómsky národ; Ame sam e Rromane džene*. Petrus Publishers, Bratislava.
- HORVÁTHOVÁ, E. 1964. *Cigáni na Slovensku; Historicko-etnografický náčrt*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava.
- CHAJDIAK, J. 2009. *Štatistika v exceli 2007*. Statis, Bratislava.
- JURÁSKOVÁ, M., GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E., RYBOVÁ, J. 2004. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava.
- JUROVÁ, A. 1993. *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Goldpress, Košice.
- JUROVÁ, A., 2000. Vývoj postavenia Rómov na Slovensku a otázky ich „integrácie“ do spoločnosti. In: Janto, J. (ed.) *Integrácia Rómov na Slovensku. Acta Universitatis ss. Cyrilli et Methodii Tyrnaviae, Tomus II, Ethnologia Actualis Slovaca*, 1, 2, Trnava, 9-29.
- JUROVÁ, A. 2002. Rómovia v období od roku 1945 po november 1989. In: Vašečka, M. (ed.) *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. IVO, Bratislava, 53-77.
- JUROVÁ, A. 2004. Rómovia na Slovensku. In: Šutaj, I. (ed.) *Národ a národnosti na Slovensku; Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Universum, Prešov, 247-271.
- KANDRÁČOVÁ, V. 2002. Priority geografického výskumu „rómskeho problému“. In: Tej, J. (ed.) *Stály rozvoj regiónov: skúsenosti, problémy, perspektívy*. ManaCon, Prešov, 112-116.
- KANDRÁČOVÁ, V. 2007. Rómske osídlenie Košickej kotliny. *Geographia Cassoviensis*, 1, 1, 67-73.
- KANDRÁČOVÁ, V. 2010. Rómske osídlenie na Slovensku. In: Mezei, I., Baraas, D. (eds.) *Geografické poznatky bez hraníc: výber z maďarských a slovenských príspevkov z fyzickej a humánnej geografie*. Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 127-144.

- KOREC, P., ONDOŠ, S., MATU, P., PÁLKOVÁ, P. 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Geografika, Bratislava.
- KORIM, V. 2006. *Dejiny Rómov (Vybrané kapitoly pre asistentov učiteľa)*. Bratia Sabovci s.r.o.
- KORIM, V. 2007. *Dejiny Rómov. Vybrané kapitoly pre asistentov učiteľov*. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica.
- KOZMOVÁ, G. 2004. *Rómsky problém na Slovensku*. [online] [cit. 2022-02-04]. Dostupné na: <<http://ucm.sk/revue/2004/4/Kozmova.pdf>>
- KUMANOVÁ, Z. 1998. Etnická identifikácia tzv. cigánsko-rómskej kolónie v Plaveckom Štvrtku. *Slovenský národopis*, 46, 1, 42-59.
- LAJČÁKOVÁ, J., GALLOVÁ-KRIGLEROVÁ, E., KADLEČÍKOVÁ, J., BALÁŽOVÁ, Z., CHUDŽÍKOVÁ, A. 2017. *Riešenie nezamestnanosti Rómov; od mýtu k praxi a späť*. Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Bratislava.
- LIÉGEOIS, J. P. 1995. *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. Charis s.r.o., Bratislava.
- LORAN, T. 2002. Sociálna politika a zamestnanosť Rómov. In: Vašečka, M. (ed.) *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. IVO, Bratislava, 565-586.
- MANN, A. B. 1992. *Neznámi Rómovia: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku*. Bratislava, Ister Science Press.
- MATLOVIČ, R. 2005. *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na rómsku minoritu*. FHPV PU, Prešov.
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R., MUŠINKA, A., ŽIDOVÁ, A. 2012. Rómovia na Slovensku Základné charakteristiky Rómskej populácie na Slovensku s dôrazom na priestorové aspekty ich diferenciacie. In Penczes, J., Radics, Z. (eds.) *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries. Spatial trends and social challenges*. Debrecen, 77-104.
- MARCINČIN, A., MARCINČINOVÁ, Ľ. 2009. *Straty z vylúčenia Rómov; Kľúčom k integrácii je rešpektovanie inakosti*. [online] [cit. 2012-02-18]. Dostupné na: <<http://www.iz.sk/download-files/sk/osf-straty-z-vylucenia-romov.pdf>>
- MESZÁROS, J., VAŇO, B. 2004. *Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym životným štandardom*. [online] [cit. 2022-02-04]. Dostupné na: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/nizkyzs.pdf>>
- MUŠINKA, A., ŠKOBLA, D., HURRLE, J., MATLOVIČOVÁ, K., KLING, J. 2014. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Regionálne centrum Rozvojového programu OSN Pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov, Bratislava.
- PODOLÁK, P. 2000. Geografické a demografické charakteristiky rómskeho obyvateľstva na Slovensku. *Geografický časopis*, 52, 3, 269-284.
- RADIČOVÁ, I., JURÁSKOVÁ, M., KRIGLEROVÁ, E., RYBOVÁ, J., ŠEBESTA, M., MUŠINKA, A. 2004. *Atlas rómskych komunít na Slovensku*. [online] [cit. 2022-02-04]. Dostupné na: <<http://romovia.vlada.gov.sk/index.php?ID=3553>>
- RAVASZ, Á., KOVÁCS, E., MARKOVIČ, F. 2020. *Atlas rómskych komunít 2019*. VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava.
- SULÍK, R. 2008. Určité etnikum. *Hospodárske noviny*, 29.12.2008, str.7.
- ŠEBESTA, M. (2003). Rómovia pod patronátom socialistického štátu. (1948-1989). In Kotvanová, A., Szép, A., Šebesta, M. (eds.) *Vládna politika a Rómovia 1948 – 2002*. Academic Electronic Press, Bratislava, 11-31.
- ŠPROCHA, B. 2014. *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja*. Prognostický ústav SAV, Bratislava.
- ŠPROCHA, B., TIŠLIAR, P. 2016. *Obraz rómskej populácie v Uhorsku na konci 19. storočia*. *Historický časopis*, 64, 2, 267-297.
- ŠPROCHA, B., ĐURČEK, P. 2017. *Rómovia na Slovensku v sčítaniach obyvateľov 1980 – 2011*. INFOSTAT, Bratislava.

- ŠPROCHA, B., BLEHA, B. 2018. Does Socio-Spatial Segregation Matter? "Islands" of High Romany Fertility in Slovakia. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 109, 2, 239-255.
- ŠRÁMKOVÁ, K. 2006. *Posun rómskej otázky na Slovensku v súvislosti s jeho vstupom do Európskej únie*. Fakulta sociálnych štúdií, Masarykova Univerzita, Brno (bakalárska práca).
- ŠUVADA, M. 2015. *Rómovia v slovenských mestách*. Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, Bratislava.
- ŠUVADA, M., SLAVÍK, V. (2016). Prínos slovenskej geografie do výskumu rómskej minority na Slovensku. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 60, 2, 207-236.
- VALNÁ, S. 2002. Chudoba a exklúzia – program ich riešenia. *Práca a sociálna politika*, 7-8, 9-10.
- VAŇO, B. 2001. *Demografická charakteristika rómskej populácie v SR*. [online] [cit. 2022-02-04]. Dostupné na: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/rom.pdf>>
- VAŇO, B., HAVIAROVÁ, E. 2002. Demografické trendy rómskej populácie. In Vašečka, M. (ed.). *Čačipen Pal o Roma (súhrnná správa o Rómoch na Slovensku)*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava, 475-502.
- VAŠEČKA, M. 2001. Rómovia. In Kollár, M., Mesežnikov, G. (eds.) *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. IVO, Bratislava.
- VAŠEČKA, I. 2006. *Sociálne potrební Rómovia a sociálna pomoc v Českej republike*. Masarykova univerzita v Brne, Fakulta sociálnych štúdií, dizertačná práca, Brno.
- ZACHAR PODOLINSKÁ, T., HRUSTIČ, T., BELÁK, A. 2015. *Čierne-biele svety: Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Veda, Bratislava.

The Roma have just lived in territory of Slovakia for seven hundred years: their number, location and relation to selected social phenomena

Summary

It has been exactly seven hundred years since the first written mention of Roma appeared in Slovakia, when the mayor of the town of Spišská Nová Ves, Ján Kunch, wrote in the chronicle in 1322 that some new people were roaming in the surrounding forests on the property of the Mariássy family, who were black, unmodified and move in larger groups.

The presented contribution has three objectives. The first is to assess the development of the population of the Roma ethnic group, or Roma, according to unofficial censuses and also according to the results of official censuses of the population living in Slovakia. Part of the first objectives is to make a theoretical construction of the ethnic structure of Slovakia's population in 2021. The second goal is to evaluate the spatial distribution of the Roma ethnic population, or Roma in Slovakia. The third goal is to discuss the relationship between the distribution of the population of the Roma ethnic group, or Roma, to some basic economic, social and demographic phenomena (long-term unemployment, recipients of social benefits, child mortality and others).

At the last official population census, when Slovakian citizens could state only one ethnicity, which was in 2011, 105,738 inhabitants claimed to be Roma (1.96% of the total population of Slovakia). In 2021, 61,179 inhabitants of Slovakia claimed Roma ethnicity as their first ethnicity (1.23% of the total number). There were 88,985 inhabitants of the Roma ethnicity who gave themselves Roma ethnicity as the second in order (1.63% of the total population of Slovakia). A total of 156,164 inhabitants of Slovakia officially declared Roma ethnicity, which represented

2.86% of the total number. Those nearly 90,000 inhabitants declared their first ethnicity to be mainly Slovak and Hungarian.

Unofficial censuses of the Roma population indicate significantly higher values of the number concerning inhabitants of the Roma ethnicity living in the territory of Slovakia. In 1989, the number of Roma inhabitants was found to be 253,493 (4.01% of the total population of Slovakia). The most recent survey of Roma ethnic population for the needs of Roma community atlas carried out in 2019 417,535 inhabitants of the Roma ethnicity in Slovakia (7.66% of the total population). The number of inhabitants of the Roma ethnic group in Slovakia is growing regularly, while its share in the total population of Slovakia is also increasing. A more dynamic growth can be observed when following the numbers according to unofficial censuses.

At the end of the 19th century, the majority of the Roma population lived in the territory of Slovakia in southwestern Slovakia (“župa”/region of Bratislava, Nitra and Komárno), the south of central Slovakia (Gemerský, Novohrad and Hont) and in four eastern Slovak regions (Šariš, Zemplín, Spiš and Abov-Turňa) - a total of up to 84.29% of all inhabitants of the Roma ethnicity in the territory of Slovakia. Already at the end of the 19th century, the regions of northwestern Slovakia (Liptov, Turiec and Orava) were characterized by a small number of Roma population. Before the “Victorious February 1948”, an unofficial census of the Roma ethnic population was carried out according to police territorial districts. It is clear from the obtained data that there has been a shift of the concentration concerning the distribution of the Roma population towards the east, while in the south-west of Slovakia, the districts of Bratislava, Nitra, Komárno and Trnava have lost slightly. Northwest Slovakia “still appeared unattractive” for residents of the Roma ethnic group even in this census.

After 1948, the concentration of the distribution related to the Roma population did not change much – it remained in the east of Slovakia and the south of central Slovakia. According to the latest unofficial census of the population of Roma ethnicity for the Atlas of Roma communities in 2019, up to 82.23% of the population of Roma ethnicity living in Slovakia concentrated in the territory of three regions – Košice, Prešov and Banská Bystrica, while these three regions contributed to the total number of inhabitants in 2021 Slovakia only with a value of 40.67%. In the case of the Banská Bystrica region, it should be noted that the Roma ethnic population is very unevenly distributed on its territory. In its five southern districts, Veľký Krtíš, Lučenec, Poltár, Rimavská Sobota and Revúca, 62,270 inhabitants of the Roma ethnicity live that represents up to 75.35% of their total number in the region. The share of the population of these five districts in the whole region is only 40.34%.

When assessing the spatial stability of the distribution regarding the Roma population, we compared data from official censuses about the distribution of Roma (1991, 2001, 2011, 2021) and data from unofficial censuses of the Roma population by districts (2013, 2019) with the distribution of the Roma population from the unofficial census in 1980. We compared changes in the shares of Roma (inhabitants of the Roma ethnicity) in individual districts. From the point of view of evaluating the changes in the distribution of the population of the Roma ethnicity, it is not surprising that the data sources where the Roma population was identified by expert estimation (Atlases of Roma communities 2013 and 2019) correlate very significantly with the data obtained by the census commissioners in 1980 census (0.97 for 2013 and 0.94 for 2019). To a certain extent, this finding tells about the spatial stability of the Roma ethnic population (not Roma) in Slovakia over the evaluated forty years. Of the official censuses, the 2001 census correlates most significantly with

1980, while the 2001 census correlates best with the other official censuses. This finding is logical because it is from the middle of the interval we have been monitoring from 1991 to 2021.

An important finding of the correlation and regression analysis between the distribution of Roma and residents of the Roma ethnicity with selected social phenomena is the finding that similar values of correlation coefficients for the social, economic and demographic variables under investigation are achieved by data from the Atlas of Roma communities with data for 2019 and data from the 2021 official census (choice of 1st and 2nd ethnicity together). This indicates that the procedure by which ethnicity was determined (the possibility to apply for multiple ethnicity) in the last census in 2021 fairly well objectifies the situation regarding the spatial distribution of the Roma community in Slovakia. The number of Roma in the districts obtained from the 2011 census (only one ethnicity was detected) correlates with the examined variables on the order of 20% to 30% less.

The small group of two variables that showed a strong correlation with the share of Roma in two data sources (Pearson's correlation coefficient reached a value in the range of 0.8 to 1 and -1 to -0.8 respectively) is represented by the variables of unemployment rate (the 2019 and 2021 data sources) and the long-term unemployment rate (2019 and 2021). The second small group of three variables that showed a strong correlation with the share of Roma in at least one data source is represented by the variables of recipients of social benefits per 100 inhabitants (the 2019 data source), recipients of social benefits per 100 inhabitants of working age (2019) and infant mortality rate (2021). Of the evaluated dependent variables, only one variable, the crude rate of net migration, achieves a low correlation (Pearson's correlation coefficient in the range -0.4 to 0.4) out of ten variables in all three data sources. Two dependent variables, average monthly wage and life expectancy at birth, achieve a low correlation for one data source, both for the 2011 data source.